تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

حکومەتی هەرێمی کوردستان ـ عیراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

٦

ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی

بۆ

پۆلی شەشەمی بنەڕەتی

حکومەتی هەرێمی کوردستان- عیراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

ڕێـزمان و خوێندنەوەی کوردی

بـۆ

پۆلی شەشەمی بنەڕەتی

دانانی

لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە

چاپی دووەم ٢٧٠٩کوردی ٢٠٠٩زاییینی

چاپخانەی ئەکاسـیا - هەولێر

بژارکردنی

سادق ئەحمەد عوسمان

خەسرۆ عەلی حەسەن   ئیسماعیل محمد عبد الله

سەرپەرشتی زانستی چاپ

سادق ئەحمەد عوسمان

سەرپەرشتی هونەری چاپ

مەهدی عەباس

عوسمان پیرداود

دیزاین و ئامادەکردنی نیگارەکان و جێبەجێکردنی بژاری هونەری

عادل زرار

پێشەکی

مامۆستای بەڕێز ئەم پەڕتووکەی کە لەبەر دەستتدایە لە ئەنجامی هەوڵ و کۆششێکی زۆر بەم شێوەیە دانراوەو، ڕێکخراوەو، خراوەتە بەر دەستتان.

ئەم پەڕتووکە جیاوازە لە پەڕتووکە کوردییەکانی پێشتر لەم پەڕتووکە بابەتی ڕێزمان و خوێندنەوە کراوە بە یەک پەڕتووک. جا بۆ بەشە وانەکانی زمانی کوردی لە خوێندنەوەو دارِشتن و لەبەرکردنی ڕێنووس و خۆشنووسیدا، هەر بەشەیان لە خزمەت بەشەکانی دیکەدایە وە بەهەموویان زمانە شیرینەکەی کوردی پێک دێنن. بۆیە پێویستە لە دابەشکردنی بەش وانەکانی زمانی کوردی بەسەر ڕۆژەکانی هەفتەدا هەر لەسەرەتای ساڵەوە گرنگی پێ بدرێت و قوتابییان و خوێندکارانی لێ ئاگادار بکرێتەوە.. هیچ بەشێکیان نەکرێتە قوربانی بەشەکەی دی.

ئامانج لەم پەڕتووکانە ئەوەیە کە خوێندکاران بتوانن بە زمانێکی کوردی ڕەوان بدوێن و بنووسن و بخوێننەوەو گەشەی پێ بدەن، ئەم ئامانجانە بە هاوکاری هەموو لایەکمان بێتە دی، ئەم پەڕتووکە پێویستیەکی زۆری بە تێبینی و بۆچوون و باری سەرنجی ئێوەی بەڕێزە بۆیە داواکارین دڵسۆزانە هەڵی سەنگێنن و رای خۆتانی لەسەر دەربڕن. ئەگەر هەر تێبینی و کەم و کوڕییەک یان هەر شتێکی لەم بارەوە هەبوو بە ڕێگای پەروەردەکان ئاگادارمان بکەنەوە. بۆ ئەوەی گوڵزاری پەڕتووکەکە لە چاپەکانی داهاتوو پوختەترو گەشاوەتر بێت.

هەر سەرکەوتوو بن..

لیژنەی دانانی پەڕتووک

بەشی

ڕێزمان

ناوەڕۆک

١. پێشەکی
٢. رستە
٣. جۆرەکانی رستە
٤. رستە (نیهاد- کار)
٥. رستە (بکەر- کار)
٦. تەواوکەر
٧. کار
٨. دەمەکانی کار- ئ کاری رابوردوو
٩. دەمەکانی کار-ب کاری رانەبوردوو
١٠. کاری داخوازی
١١. کاری تێنەپەڕ و کاری تێپەڕ
١٢. جێناوی کەسی سەربەخۆ
١٣. جێناوی کەسی لکاو — کۆمەڵەی (١)
١٤. جێناوی کەسی لکاو — کۆمەڵەی (٢)
١٥. راهێنانی گشتی

رستە

١. هەولێر پایتەختی هەرێمی کوردستانە.
٢. ئەحمەدی خانی هۆزانڤانەکێ مەزن بوو.
٣. تۆ وانەکەت باش بخوێنە.
٤. ئێوە دەچن بۆ خانەقین.
٥. پێشمەرگە بەرگری لە نیشتمان دەکات.
٦. شاری زاخۆ دەکەوێتە سەر رووباری خاپور.

راڤە:

قوتابی خۆشەویست: بە بیرت دێ، پار لە پۆلی پێنجەمی سەرەتایی بابەتی (رستە)مان خوێند، ئەوا لە ئەمساڵدا باسەکە تەواو دەکەین. ئەگەر بە وردی سەرنج بدەینە ئەو ئاخاوتنانەی سەرەوە، دەبینین هەر یەکێکیان واتایەکی هەیەو مەبەستێکی سەربەخۆ دەبەخشێت و بە هەریەکێک لەو ئاخاوتنانە دەگوترێت رستە.

پێناسە:

رستە چەند وشەیەکە پێکەوە واتایەکی تەواویان هەیەو بە هێمایەکی گونجاو کۆتایی دێت*.

راهێنان (١)

ئەم رستانە لێک هەڵوەشێنەوە، بزانە هەر رستەیەک لە چەند وشە پێکهاتووە:

١. ژینگە پارێزی ئەرکی هەمووانە.
٢. کوردستان خاکی کوردانە.
٣. نەورۆز جەژنی نەتەوەی کوردە.
٤. کەس ناتوانێت دەنگی ئازادی کپ بکات.
٥. پەرلەمانی کوردستان، بەرهەمی خوێنی شەهیدانە.

* مەبەست لە هێما : یەکێک لە نیشانەکانی خاڵبەندییە کە (خاڵ،نیشانەی پرس، سەرسوڕمان) دەگرێتەوە.

راهێنان (٢)

ئەم رستانە بە وشەیەکی گونجاو تەواو بکە:

١. باوکم .... بۆ شارەزوور.

٢. ئازاد .... دەنووسێ.

٣. .... زەوی دەکێڵێت.

٤. مامۆستا پەڕتووک ....

٥. ئازاد وانەکەی ....

راهێنان (٣)

ئەم وشانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

دەکوڵێت، نیگار، هەویر، دەستکرد، خوێندکار، باژێڕ.

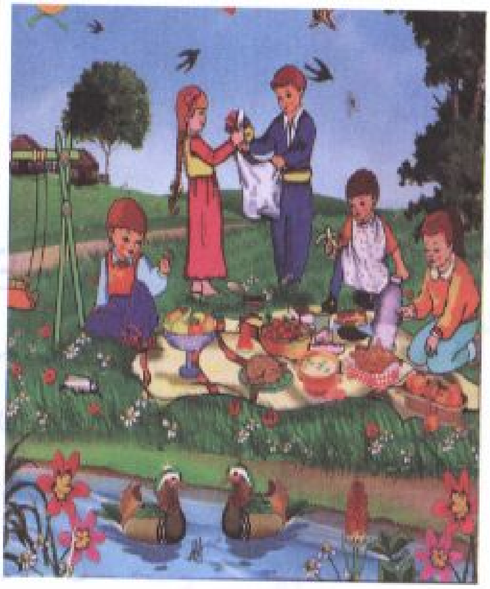

راهێنان (٤)

لەم نووسینەی خوارەوەدا چوار رستە دەربهێنە:

نەورۆز سەری ساڵی کوردییە، رێکەوتی (٢١) ی بیست و یەکی مانگی ئادارە، رۆژێکی پیرۆزە چونکە نیشانەی خەبات و تێکۆشانی رابوردووی گەلی کوردە دژی زۆرداری، لەبەر ئەوە بوو بە جەژنێکی نەتەوەیی، هەموو کوردێک شانازی بە نەورۆز دەکات.

حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ رێزگرتن لەم جەژنە سێ رۆژی کردووە بە پشووی فەرمی، کە خەڵک یادی بکەنەوەو ئاهەنگ بگێڕن.

مانگی ئادار، کە سەرەتای وەرزی بەهارە، سروشتی کوردستان بەرگی زستان و سەرما دادەماڵێ باوەش دەکاتەوە بۆ دنیایەکی فێنکی پەلکەزێڕینەیی بۆندار، زەوی بە مافووری سروشتی رەنگاو رەنگ دهێتە داپۆشین و خەڵکی کوردستان روو دەکەنە شوێنە جوان و دڵفڕێنەکانی نیشتمان، کە هەموویان دەبن بە سەیرانگە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
هۆزانڤان	:	هۆنەر، بوێژ، شاعیر
بەرگری	:	بەرەڤانی
دەستکرد	:	ب دەستی هاتیە چێکردن
یادکردنەوە	:	بیرهاتن
پەلکە زێڕینە	:	کۆلکە زێڕینە، کەسکوسۆر
دهێتە داپۆشین	:	دادەپۆشرێت.

پەندی پێشینان:

گەورە کە یەک بن میللەت سەر دەخەن
دەڵێن دوو ڕێوی شێرێک کەوڵ ئەکەن

پیرەمێرد

جۆرەکانی رستە

١. نازدار دەچێتە قوتابخانە.
٢. کێ چوو بۆ کفری؟
٣. شیلان بۆ هەڵەبجە برۆ.
٤. هەولێر چەند خۆشە!

راڤــــە:

ئەم ئاخاوتنانەی لای سەرەوە، هەر یەکە واتایەکی تەواوی هەیە بۆ مەبەستێکی جیاواز بەکارهاتووە. بە هێمایەکی گونجاو کۆتایی هاتووە.
لە رستەی یەکەمدا راگەیاندنێکی تێدایە.
لە رستەی دووەمدا لە مەبەستێک دەپرسێت.
لە رستەی سێیەمدا داخوازییەک دەکات، فەرمانێک دەدات.
لە رستەی چوارەمدا سەرسوڕمانێک هەیە.

پێناسـ ـــــه:

رستە لەڕووی چۆنییەتی دەربڕینەوە، چوار جۆرە:

١. رستەی راگەیاندن: رستەیەکە راگەیاندنێک دەگەیەنێت و لە کۆتاییدا خاڵێک دادەنرێت.

٢. رستەی پرس: رستەیەکە پرسیاری پێ دەکرێت، کۆتایی بە نیشانەی پرسین (؟) دێت.

٣. رستەی داخوازی: رستەیەکە داخوازی پێ دەکرێت، لە کۆتاییدا خاڵێک دادەنرێت (•).

٤. رستەی سەرسوڕمان: رستەیەکە سەرسوڕمانی تێدایە، لەدوای وشەی سەرسوڕمان یان لە کۆتایی رستەکە نیشانەی سەرسوڕمان (!) دادەنرێت.

راهێنان (١)

بۆ هەر جۆرێک لە جۆرەکانی رستە نموونەیەک بهێنەوەو نیشانەکانیان بۆ دابنێ:

راهێنان (٢)

ئەم رستانەی خوارەوە بۆ چ مەبەستەک بەکارهاتوون:

١. بە برایەتی سەر دەکەوین.

٢. ئەم پێنووسە جوانە هی کێیە؟

٣. ئێرە چەند شوێنێکی خۆشە!

٤. هەستە لە خەو ئەی لاوی کورد.

راهێنان (٣)

ئەم رستە پرسانە بکە بەرستەی راگەیاندن:

١. کەی پەرلەمانی کوردستان دامەزرا؟

٢. کەی کۆماری کوردستان دامەزرا؟

٣. ساڵ چەند مانگە؟

٤. بۆچی لە قوتابخانە دواکەوتیت؟

٥. رۆژێ چەند جاران ددانی خۆت دەشۆیت ؟

راهێنان (٤)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە، بە یەکێک لەم وشانە تەواو بکە:
ئایا، کوێ، کەی، چۆن، چ

١. .... دیجلە بە هاوین هەڵدەستیت؟

٢. هەنگ لە .... دەژی؟

٣. .... شەڕی یەکەمی جیهان هەڵگیرسا؟

٤. بارام لە .... کێڵگەیەک کار دەکات؟

٥. .... گەنم دەچێنرێت؟

راهێنان (٥)

ئـ. بەیانی بۆ هەکاری دەچم. (کەی)

ب. کەی بۆ هەکاری دەچیت؟

تۆش ئەم رستانەی خوارەوە بە وشەی ناو کەوانەکان وەک نموونەی سەرەوە (ب) لێبکە:

١. ترێ لە بازاڕ دەفرۆشرێت. (کوێ)

٢. تووتن بە دێراو دەچینرێت. (چۆن)

٣. بەهاران گژوگیا دەردەکەوێت. (چی)

٤. هیوا بە کوردی دەدوێت. (کێ)

٥. ئەمە بفرۆشم باشترە. (کامە)

راهێنان (٦)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. کێ سەرکردەی شۆڕشی ئاگریداغ بوو؟

٢. گەزۆی کوێ بەناوبانگە؟

٣. کوردستان بەسەر چەند وڵات دابەشکراوە؟

٤. کێ سرودی ئەی (رەقیب)ی داناوە؟

٥. ناوی پایتەختێ هەرێمی کوردستان چییە؟

واتای وشەکان

وشە		واتا
سەرسوڕمان	:	مەندەهۆش، حەپەسان
پێویست	:	پێدڤی
تێپەڕی	:	دەربازبوو
مانگ	:	هەیڤ
دامەزرا	:	هاتەدانان، دانرا
کەی	:	کەنگی
هەڵدەستێت	:	ڕادەبێت

رستە

کۆمەڵەی ناو- کۆمەڵەی کار

نیهاد   کار

١. پەڕتووکەی پەریزاد نوێیە.

٢. کورد خۆڕاگرە.

٣. هاژە زیرەکە.

٤. مەلای جزیری بلیمەت بوو.

٥.چیای هەڵگورد بڵندە.

راڤە:

رستە کۆمەڵە وشەیەکە بەسەر یەکەوە دێن مەبەست و واتایەکی تەواو دەبەخشی، لە دوو بەش پێکدێت:

١.بەشی ناو.

٢. بەشی کار.

١. کۆمەڵەی ناو: ئەو بەشەیە، کە لەرستەدا لێی دەدوێین و راگەیاندنێکی لەبارەیەوە دەدەین وەک: پەڕتووکەکە، کورد، هاژە، مەلای جزیری، چیای هەڵگورد.

٢. کۆمەڵەی کار: ئەو بەشەیە، کە لە رستەدا راگەیاندنێک لە بارەی کۆمەڵەی ناوەوە دەدات، وەک: نوێیە، خۆڕاگرە، زیرەکە ، بلیمەت بوو، بڵندە.

ئەگەر سەرنج بدەینە رستەکانی سـەرەوە دەبینین وشەکانی (پەڕتووکەکە، کورد، هاژە،مەلای جزیری، هەڵگورد) ناون، وەسف کراون و هیچ کارێکیان ئەنجام نەداوە بۆیە پێیان دەگوترێت نیهاد.
دیسان هەر لەهەمان رستەکانی سەرەوەدا:
وشەکان (نوێیە، خۆراگرە، زیرەکە، بلیمەت بوو، بڵندە) هاوەڵناون بە هاوکاری کاری ناتەواو وەسفی ناوەکانی پێش خۆیان دەکەن.

پێناسە:

١. نیهاد: وشەیەکی بنچینەییە لە رستەدا (ناو یان جێناو)ێکە سیفەتدارەو کاری رستەکە کارێکی ناتەواوە.
٢. هەرچی کار هەیە لە زمانی کوردی کاری تەواوە تەنها (ە، بوو، دەبێت) کە لە چاووگی (بوون) وەردەگیرێن ناتەواون.

راهێنان (١)

ئەم کارە ناتەواوانە لە رستەدا بەکاربهێنە:
(ە، دەبێت، بوو)

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە نیهادێکی ناوی پڕ بکەوە:

١. .... هۆزانڤانەکی کورد بوو.

٢. .... هی ئەوە.

٣. .... سلێمانی بەناوبانگە.

٤. .... هەولێر دێرینە.

٥. .... کوڕێکی زیرەکە.

راهێنان (٣)

ئەم بۆشاییانە بە کارێکی ناتەواو پڕ بکەوە:

١. شەرەفخانی بدلیسی مێژوونووسێکی کورد ....

٢. ئاسۆ خوێندکارێکی زیرەک ....

٣. باوکم مامۆستا ....

٤. سەیران .... بە ئەندازیار

رستە

کۆمەڵەی ناو — کۆمەڵەی کار

بکەر کار

١. دلێر دەخوێنێت.

٢. شلێر نامە دەنووسێت.

٣. مامۆستا چوو بۆ قوتابخانە

٤. فەرهاد هات.

٥. باپیر خلیسکا.

راڤە:

ئەگەر سەرنج بدەینە رستەکانی سەرەوە دەبینین وشەکانی (دلێر، شلێر،مامۆستا ، فەرهاد، باپیر). ناون هەریەکەیان کارێکیان ئەنجامداوە بۆیە بەم وشانە دەگوترێت بکەر.

دیسان هەر لە رستەکانی سەرەوەدا وشەکانی (دەخوینێت، دەنوسێت، چوو، هات، خلیسکا).

هەواڵدەرن و ئەنجامی کارێک دەدەنە پاڵ کەسێک لە دەمێکی دیاریکراودا، بەم وشانەش دەگوترێت (کار).

پێناسە:

١. بکەر: وشەیەکی بنچینەییە کە (ناو یان جێناو) ە لە رستەدا کارێک ئەنجام دەدات.
٢. کار: وشەیەکی بنچینەییە لە رستەدا کە کردەوەیەک دەداتە پاڵ کەسێک یان شتێک لە دەمێکی دیاریکراودا.

راهێنان (١)

لەم رستانەی خوارەوە بکەر دەربهێنە:
١. مەلەوانەکە لە روبارەکە پەڕییەوە.
٢. ئازاد لە سلێمانی دەژی.
٣. هاژە بۆ خانەقین دەچێت.
٤. پیرۆت زەوییەکەی کێڵا.
٥. دانا هاریکاری باوکی دەکات.
٦. ڕەنجبەر کار دەکات.

راهێنان (٢)

لەم رستانەی خوارەوە کار دەربهێنە:
١. ئافرەتەکە دەسکە گوڵێکی کڕی.
٢. پۆلیسەکە دزەکەی گرت.
٣. ئاسنگەر داس دروست دەکات.
٤. تاڤگە وانەکانی دەخوێنێت.
٥. من رێزانم دیت.
٦. نانەوا هەویر دەشێلێت.

راهێنان (٣)

لەم رستانەدا (بکەر) و (کار) دەربهێنە:

١. خوناڤ لە ئەزموون دەرچوو.

٢. خانزاد نیگار دەکێشێت.

٣. من حەز لە سەربەستی دەکەم.

٤. نازە سروود لە بەر دەکات.

٥. ژیان کراسێکی کڕی.

واتای وشەکان

وشە	واتا
بنچینە	بناغە، بنیات، بنج
خوناڤ	خوناو
دهێت	دێت

تەواوکەر

١. گەڵای دارەکە وەری.
٢. شوشەی پەنجەرەکە شکا.
٣. منداڵینە! خۆتان لە ئاگر بپارێزن.
٤. ماسی لە ئاودا دەژی.
٥. گوێزی هەورامان بەدەست دەشکێت.

راڤـــــــــــه:

لەوانەکانی پێشتردا ئەوەمان روونکردەوە، کە رستە لەسەر دوو بنچینەی سەرەکی پێکدێت کە (بکەر، کار)ن.

- لە رستەی یەکەمدا (گەڵا) بکەرەو (وەری) کارە.
- لە رستەی دووەمدا (شووشە) بکەرەو (شکا) کارە.
- لە رستەی سێیەمدا (منداڵینە) بکەرەو (بپارێزن) کارە.
- لە رستەی چوارەمدا (ماسی) بکەرەو (دەژی) کارە.
- لە رستەی پێنجەمدا (گوێز) بکەرەو (دەشکێت) کارە.

رەنگە بپرسن ئەی وشەکانی دیکەی ناو رستەکە چین؟ وە بۆچی بەکارهاتوون؟

لە وەڵامدا دەڵێین: جگە لە دوو وشە بنچینەییەکە، کە (بکەر، کار)ن ئەو وشە زیادانە پێیان دەگوترێت تەواوکەر.

* له رسته‌ی یه‌كه‌مدا (داره‌كه) ته‌واوكه‌ری بكه‌ری (گه‌لا) كاره.
* له رسته‌ی دووه‌مدا (په‌نجه‌ره‌كه) ته‌واوكه‌ری بكه‌ری (شووشه)یه.
* له رسته‌ی سێیه‌مدا (له ئاگر) ته‌واوكه‌ری كار (بپارێزن)ه.
* له رسته‌ی چواره‌مدا (له ئاودا) ته‌واوكه‌ری كار (ده‌ژی)یه.
* له رسته‌ی پێنجه‌مدا (هه‌ورامان) ته‌واوكه‌ری بكه‌ری (گوێزه)یه.
(به‌ده‌ست) ته‌واوكه‌ری كار (ده‌شكێت) ه.

كه‌واته، رسته له‌سه‌ر دوو بنچینه‌ی سه‌ره‌كی داده‌مه‌زرێت كه (بكه‌ر، كار)ن و هه‌رچی له‌و دوو وشه‌یه زیاد بوو ده‌بێته ته‌واوكه‌ر، كه بۆ ته‌واوكردن و دیاریكردنی واتاكانیانه.

پێناسه: ته‌واوكه‌ر: هه‌موو ئه‌و وشانه‌ی كه له ڕسته‌دا هه‌ن جگه له (بكه‌ر و نیهاد) له كۆمه‌ڵه‌ی ناودا، (كار) له كۆمه‌ڵه‌ی كاردا هه‌روه‌ها ئامرازه‌كان، ته‌واوكه‌ریان پێ ده‌گوترێت

ڕاهێنان (١)

له‌م رستانه‌دا ته‌واوكه‌ری بكه‌ر دیاریبكه:

١. دایكی گولچین هاته‌وه.
٢. كوڕی ئازاد به یه‌كه‌م ده‌رچوو.
٣. گۆشتی به‌رخ زوو ده‌كوڵێت.
٤. له‌شكره‌كه‌ی زه‌ینه‌فۆن(١) به كوردستاندا تێپه‌ڕی.

(١) زه‌ینه‌فۆن : سه‌ر له‌شكرێكی یۆنانی بوو.

راهێنان (٢)

لەم رستانەدا تەواوکەری کار دیاریبکە:

١. چرۆ بۆ قوتابخانە دەچێت.

٢. دلێر بۆ مێرگەسوور چوو.

٣. رۆن لە زەیتوونی گەییو دەگیرێت.

٤. هەرمێیەکە لەناو سەبەتەکەدا رزی.

راهێنان (٣)

تەواوکەرێکی گونجاو بۆ ئەم بۆشاییانە، دابنێ:

١. من مێژووی .... دەخوێنم.

٢. نێرگز .... دەڕوێت.

٣. .... کوردی نووسی.

٤. فڕۆکەکە .... فڕی.

كــــــــار

١. هێمن چیرۆکی نووسی.
٢. شیرین گۆڤار دەخوێنێتەوە.
٣. مرۆڤی زیرەک سەر دەکەوێت.
٤. کۆترەکە هەڵفڕی.
٥. ئاسک گیا دەخوات.
٦. من بەیانی بۆ زانکۆ دەچم.

راڤــــــە:

لە زمانی کوردیدا رستە بەبێ کار نابێت، لەم رستانەی سەرەوەدا وشەی (نووسی، دەخوێنێتەوە، سەردەکەوێت، هەڵفڕی، دەخوات، دەچم) کارن رووداني کارێک پێشان دەدەن، لە تافێکی دیاریکراودا، لەلایەن کەسێک یان شتێک جێبەجێ دەکرێت.

-لە رستەی یەکەمدا کاری (نووسی) لە دەمکاتی رابردوودا دراوەتە پاڵ بکەر (هێمن).

-لە رستەی دووەمدا کاری (دەخوێنێتەوە) لە دەمکاتی رانەبردوودا، دراوەتە پاڵ بکەر (شیرین).

-لە رستەی سێیەمدا کاری (سەردەکەوێت) لە دەمکاتی رانەبوردوودا، دراوەتە پاڵ بکەر (مرۆڤ).

- له رستەی چوارەمدا کاری (هەڵفڕی) له دەمکاتی رابردوودا، دراوەته پاڵ بکەر (کۆترەکه).
- له رستەی پێنجەمدا کاری (دەخوات) له دەمکاتی رانەبردوودا، دراوەته پاڵ بکەر (ئاسک).
- له رستەی شەشەمدا کاری (دەچم) له دەمکاتی داهاتوودا، دراوەته پاڵ بکەر (من).

پێناسە: کار: ئەو وشەیەیه که کردەوەیەک دەداته پاڵ کەسێک یاشتێک له دەمێکی دیاری کراودا.

کار/ له رووی کاتەوه دەبێته دوو جۆر:

ئـ-رابردوو.

ب-رانەبردوو

راهێنان (١)

شەش رسته بهێنه، پاشان کارەکانیان دەست نیشان بکه.

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە کارێک پڕ بکەوە:

١. لە کوردستان بەفر ....

٢. شەش نەمامم لە باخەکەدا ....

٣. کیلۆیەک ترێم ....

٤. پەری ....

٥. شێخ مەحموود لە سلێمانی ....

٦. کتێبی ڕێزمان ....

واتای وشەکان

وشە		واتا
ئاسک	:	مامز
بەیانی	:	سبەی ، سپێدە
نەمام	:	شەتڵ

دەمەکانی کار

ئـ ،کاری رابردوو:

١. هیوا وانەکەی خوێند.
٢. هیوا وانەکەی خوێندووە.
٣. هیوا وانەکەی خوێندبوو.
٤. هیوا وانەکەی دەخوێند.

راڤــــــــە:

ئەگەر بە وردی سەرنج لە رستەکانی سەرەوە بدەین، دەبینین: وشەکانی (خوێند، خوێندووە، خوێندبوو، دەخوێند) هەموویان لە رستەکاندا وشەی بنچینەیین، کارێک نیشاندەدەن، کە لەپێش ئاخاوتنندا بکەرێک ئەنجامیداون، لەبەر ئەوە پێیان دەگوترێت: کاری رابوردوو:

کاری رابوردووی (خوێند) کارێکی رابوردووی نزیکە، هیچ پێشگرو پاشگرێکی وەرنەگرتووە وە کارەکانی دیکەش لە کاری (خوێند)ەوە وەرگیراون بەمجۆرەی خوارەوە:

- (خوێند) کاری رابوردووی تەواو لە کاری خوێند + پاشگری (ووە)
- (خوێندبوو) کاری رابوردووی دوورە لە کاری خوێند + پاشگری (بوو).
- (دەخوێند) کاری رابوردووی بەردەوامە لە پێشگری (دە) + کاری خوێند.

پێناسە:

کاری رابردوو: کارێکە لە پێش ئاخاوتن روویداوە و چوار جۆر کاری رابردوو هەیە وەک لەم خشتەیەی خوارەوە هاتووە:-

کاری رابووردوو	جۆرەکانی	کار	پێشگر	پاشگر
خوێند	رابوردووی نزیک	خوێند	—	—
خوێندووە	رابوردووی تەواو	خوێند	—	ووە (١)
خوێند بوو	رابوردووی دوور	خوێند	دە	بوو(٢)
دەخوێند	رابوردووی بەردەوام	خوێند	دە	—

راهێنان (١)

لەم رستانەدا کاری رابوردوو دیاریبکەو جۆرەکانی بنووسە:

١. پەرژینەکە سووتا.

٢. شارە گەورەکانی هەرێمی کوردستانم بینیوە.

٣. کە من چووم، ئەو رۆشتبوو.

٤. رێباز لە گۆڕەپانەکەدا یاری دەکرد.

٥. منداڵەکە پێی گرتووە.

(١) ئەگەر کارەکە کۆتایی بە پیتی بزوێن هاتبوو ئەوا تەنیا (وە) وەردەگرێت وەکو (سووتا سووتاوە)، (باری باریوە)

(٢) هەر چەندە (بوو) کارەکە رابوردووی ناتەواوە، بەڵام لەبەر ئەوەی قوتابی ئەو بابەتەی نەخوێندووە، لێرەدا بە پاشگرمان دانا.

راهێنان (٢)

ئـ - فڕی.

ب- فڕیوە، فڕیبوو، دەفڕی.

تۆش ئەم کارە رابوردووانە وەک نمونەی (ب) لێبکە:

(برد، شێوا، چوو، هاڕی، هەڵخست)

راهێنان (٣)

ئەم کارە رابوردووانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

(چاندووە، شێلا، سەرکەوتووە، نووستبوو)

راهێنان (٤)

بکەرو کارو تەواوکەر لەم ڕستانەدا دیارییبکە:

١. تۆ لەسەر کانییەکە دانیشتبوویت.

٢. باران بە لێزمە دەباری.

٣. ئاسکۆڵ کراسەکەی دووریوە.

٤. باخەوانەکە گوڵەکانی ئاودا.

راهێنان (٥)

ئـ- نــووسی	نووسیوە	نووسیبوو	دەنووسی
ب- نەنووسی	نەنووسیوە	نەنووسیبوو	نەدەنووسی

تۆش ئەم کارە رابوردووانە وەک نمونەی (ب) بکە بە نەرێ (١):

(کەوت، هەڵگرت، باری)

(١) نەرێکردن، مەبەست نەرێکردنی کارە بە ئامرازی (نە). ئەگەر کارەکە رابوردوو بوو ئامرازی (نە) دەیکات بە نەرێ وەک نەکڕیوە، نەچووە، نەیخواردووە، نەبووە.

ب- کاری رانەبردوو

١. ئەرکەکانم دەنووسم.
٢. وانەکانم دەخوێنم.
٣. نانەکە دەخۆم.
٤. پەڕتووکەکە دەکڕم.

راڤــــــــە:

ئەگەر سەرنج بدەینە ئەم رستانەی سەرەوە دەبینن وشەکانی (دەنووسم، دەخوێنم، دەخۆم، دەکڕم) لەکاتی ئاخاوتن یان لەدوای ئاخافتن روو دەدەن لەبەر ئەوە پێیان دەوترێت کاری رانەبردوو.

پێناسە:کاری رانەبردوو

١. کارێکە لەکاتی ئاخافتن یان دوای ئاخافتن روودەدات.
٢. بە نیشانەی (دە) دەست پێ دەکات.

راهێنان (١)

کاره رانەبردووەکانی ئەم رستانە دیاریبکە:

١. وا بۆ سەیران دەچم.
٢. دار بەڕوو لە کوردستان دەڕوێت.
٣. ئێمە پەیڕەوی یاسا دەکەین.
٤. نەوت لە شیواشۆک دەردەهێنرێت.
٥. پزیشک چارەسەری نەخۆش دەکات.

راهێنان (٢)

ئەم کاره رانەبردووانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

(دەسڕێت، دەنووسن، دەتەکێنێت، دەشێلێت، دەشوات)

راهێنان (٣)

ئەم کاره رانەبوردووانە بگۆڕە بۆ کاری رابوردووی نزیک.

(دەخوات، دەنوسێت، لەبەر دەکات، هەڵدەخلیسکێت، دەماڵێت)

راهێنان (٤)

ئـ- دەچم.

ب- ناچم(١).

کاری (دەچم) کاری ئەرێیە، کاری (ناچم) کاری نەرێیە، تۆش ئەم کارە ئەرێیانەی خوارەوە بگۆڕەو بیانکە بە کاری نەرێ.

(دەچێنێت، پێشدەکەوێت، دەردەچین، دئاخفێت، دەسووتێت)

راهێنان (٥)

کارەکانی ئەم پارچە نووسینە دیاریبکە:

خەڵکی گوندەکان بە زستان لەبەر خۆرەکەدا دادەنیشن و لەکاروباری خۆیان دەدوێن، لەمەولا بە کەرەسەی نوێ زەوی دەکێڵن، ئاوی دەدەن، پەینی پێوە دەکەن و دروێنەی دەکەن، لە دەست چەوساندنەوە رزگاریان دەبێت، حکومەتی هەرێم دەستیان دەگرێت، تا ژیانیان خۆشتربێت.

(١) کاری رانەبوردوو بە ئامرازی (نا) دەکرێت بە نەرێ وەک ناخوات، ناڕوات

کاری داخوازی

١. کوردینە بخوێنن.
٢. سێوی باش بکڕە.
٣. وانەکان بنووسەوە.
٤. تۆ دەموچاوت جوان بشۆ.
٥. قوتابخانەکەت بپارێزە.

راقـــــــە:

ئ ـ لە رستەی یەکەمدا وشەی (بخوێنن) کارێکە، داوای جێبەجێکردنی خوێندنی پێدەکرێت، لە پاش ئاخاوتن، کەواتە کارەکە پاش ئاخاوتن جێبەجێدەکرێت.
ب ـ لە رستەی دووەمدا وشەی (بکڕە) کارێکە، لە پاش ئاخاوتن داخوازی کڕینی پێدەکرێت.
پ ـ لە رستەی سێیەمدا وشەی (بنووسەوە) کارێکە لە پاش ئاخاوتن داخوازی نووسینەوەی پێدەکرێت.
ت ـ لە رستەکانی (چوارەم پێنجەم)دا کارەکانی (بشۆ، بپارێزە) کرداری داخوازین، چونکە داوای ئەنجامدانی کارێکیان پاش ئاخاوتن پێدەکرێت.

پێناسە:

کاری داخوازی :- کارێکە داوا لە کەسی دووەمی (تاک ، کۆ) یان گیانلەبەرێک دەکرێت بۆ ئەنجامدانی یان ئەنجامنەدانی کارەکە .

ڕاهێنان (١)

کارە داخوازییەکانی ئەم ڕستانە دیاری بکە:

١. دڵسۆز وەرە، دابنیشە.

٢. ئێوە یارمەتی هەژاران بدەن.

٣. جووتیارینە زەوی بکێڵن و بیکەنە گەنم.

٤. لاوان جەژنی نەورۆز جلکی جوان لەبەر بکەن.

٥. تۆ بڕۆ، وانەکەت بنووسە، ئەوجا بنوو.

ڕاهێنان (٢)

کارێکی داخوازی گونجاو لەم بۆشاییانەدا دابنێ:

١. بەیانیان وەرزش............

٢. شیرەکە .... بە منداڵەکە.

٣. جلەکان بە ئاوی پاک ....

٤. ئاهەنگێک .... بۆ یادی بێکەس.

راهێنان (٣)

ئـ- بکرە.

ب-مەکرە (١).

تۆش ئەم کارە داخوازییانە وەک نموونەی (ب) بکە کاری نەرێ:

(بفرۆشن، بخۆ، دابەزە، بچن، ببێژە، هەڵبخە، بانگبکەن).

راهێنان (٤)

- راوەستا
- رادەوەستێت
- رابوەستە

ئەم کارە رابوردووانە بگۆڕەو بیانکە بە کرداری رانەبوردوو و داخوازی:

(داخست، شکاند، نووست، هەڵپاچی، چاند)

(١) کاری داخوازی بە ئامرازی (مە) دەکرێت بە نەرێ، وەک، مەڕۆ، مەچۆ.

كــــار

كاری تێنەپەڕ - کاری تێپەڕ

- ئـ -

١. فەرهاد هات .

٢. نەمامەکە ڕوا .

- ب -

١. بازرگان کوتاڵ دەفرۆشێت .

٢. دلۆڤان نان دەخوات .

ڕاڤە :

١. ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ئـ) دەبینین هەر رستەیەکیان لە بکەر و کار پێکهاتووە . کارەکە بە تەنیا واتای ڕستەکە تەواو دەکات، بە بێ ئەوەی ئەرکەکەی لە بکەرەکەوە تێ بپەڕێتە سەر کەسێک یان شتێکی دی، لەبەر ئەوە پێی دەگوترێت (کاری تێنەپەڕ) وەکو (هات، ڕوا) .

٢. ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ب) دەبینین هەر ڕستەیەکیان لە بکەر و بەرکار و کار پێکهاتووە، بەڵام کارەکانی (دەفرۆشێت) و (دەخوات) نەیانتوانیوە بە تەنیا واتای رستەکانی تەواوبکەن و مەبەستی رستەکانیش بدەن بە دەستەوە، بەڵکو پێویستییان بە وشەی دی هەیە وەکو وشەی (کوتاڵ) لە ڕستەی یەکەمداو وشەی (نان) لە ڕستەی دووەمدا کە پێیان دەگوترێت(بەرکار) بۆیە بەم کارانە دەگوترێت (کاری تێپەڕ)

بۆ زێتر زانیاری تەماشای ئەم خشتەیە بکە :

کاری تێنەپەڕ		
بکەر	بەرکار	کار
فەرهاد	-	هات
نەمامەکە	-	ڕوا

کاری تێپەڕ		
بکەر	بەرکار	کار
بازرگان	کوتاڵ	دەفرۆشرێت
دلۆڤان	نان	دەخوات

پێناسە :

١ . کاری تێنەپەڕ : ئەو کارەیە لە ڕستەدا پێویستی بە بکەر هەیە و پێویستی بە بەرکار نییە بۆ تەواوکردنی واتای رستەکە .
٢ . کاری تێپەڕ : ئەو کارەیە کە لەرستەدا پێویستی بە بکەر و بەرکار هەیە بۆ تەواوکردنی واتای رستەکە .

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەدا کاری تێنەپەڕ و کاری تێپەڕ دەربهێنە :

١. من لە کوردستاندا دەژیم .
٢. شیرەکە هەڵچوو .
٣. کورد دوژمنی بەزاند .
٤. مریشک هێلکە دەکات .
٥. ڕزگار دانیشت .
٦. سۆما پێدەکەنێت .

ڕاهێنانی (٢)

ئەم بۆشاییانە بەم کارە تێنەپەڕانە تەواو بکە :

(ڕووخا، هات، دانیشت، ڕژا)

١. دۆیەکە ....
٢. خانووەکە ....
٣. بەهار ....
٤. پڕشنگ ....

ڕاهێنانی (٣)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بەم کارە تێپەڕانە تەواو بکە :
(دیت، دەکات، دەخوێنێتەوە، دەپارێزێت، دەچێنین)

١. شارا وەرزش ....
٢. من ئازادم ....
٣. ئێمە گوڵ ....
٤. کاوە ڕۆژنامە ....
٥. پێشمەرگە نیشتمانی ....

ڕاهێنانی (٤)

ئـ- شکا
ب- شکاند
ئەم کارانەی خوارەوە وەک وێنەی (ب) لێبکە :

(سووتا، کوڵا، خوسا، ڕژا ، شێوا)

لێکدانەوەی وشەکان

وشە	لێکدانەوەی وشەکان
کوتاڵ	قوماش، پەڕۆک
دانیشت	ڕونیشت
تێنەپەڕ	نەدەرباز
تێپەڕ	دەرباز

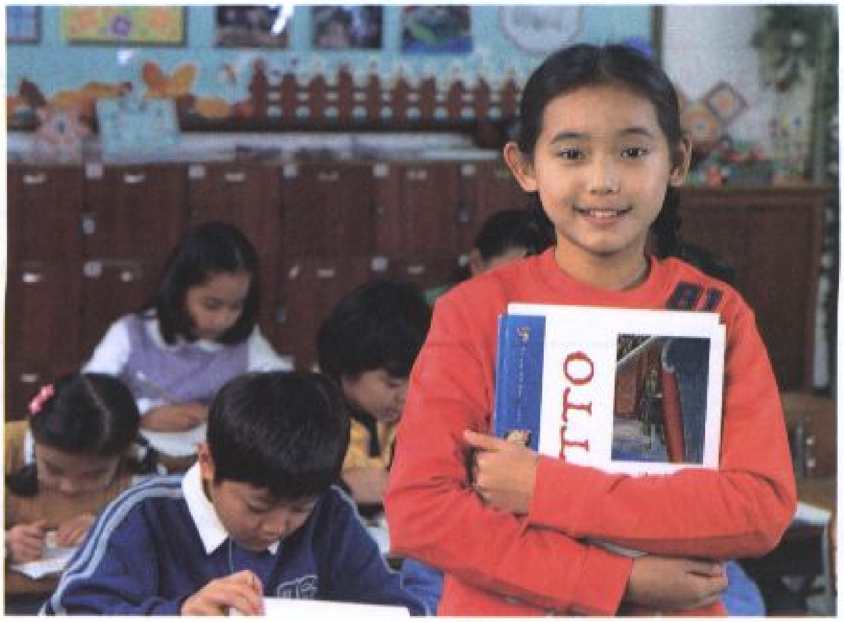

جێنـــــاو

یەکەم: جێناوی کەسی سەربەخۆ

١. من هەوای پاک هەڵدەمژم.

٢. ئێمە لەلادێ دەژین.

٣. تۆ گوڵت رواند.

٤. ئێوە کێڵگەکەتان بژار کرد.

٥. ئەو هەویرەکەی شێلاوە.

٦. ئەوان لە دوژمن رزگاریان بوو.

ساڵی رابوردوو ئەوەمان خوێند کە جێناو، ئەو وشەیەیە، کە لە بری ناوێک بەکاردەهێنرێت، ئیتر ناوەکە تاک بێت یا کۆ.

ئەگەر سەرنجی رستەکانی سەرەوە بدەین:

- وشەی (من) لە رستەی (من هەوای پاک هەڵدەمژم)، سەربەخۆ دەبێژرێت، وە لەجێی ئەو کەسە بەکارهێنراوە کە دەدوێت، وشەی (ئێمە) لە رستەی (ئێمە لەلادێ دەژین)، سەربەخۆ دەبێژرێت لە جێی ئەو کەسانە بەکارهێنراوە کە دەدوێن.

- وشەی (تۆ) لە رستەی (تۆ گوڵت رواند) سەربەخۆ دەبێژرێت، و لە جێی ئەو کەسە بەکارهێنراوە کە دەدوێنرێت.

-وشەی (ئێوە) لە رستەی (ئێوە کێڵگەکەتان بژارکرد) سەربەخۆ دەبێژرێت، و لەجێی ئەو کەسانە بەکارهێنراوە کە دەدوێنرێن.

- وشەی (ئەو) لە رستەی (ئەو هەویرەکەی شێلاوە) سەربەخۆ دەبێژرێت و لەبری ئەو کەسە بەکارهێنراو کە لێیدەدوێین.

- وشەی (ئەوان) لە رستەی (ئەوان لە دوژمن رزگاریان بوو) سەربەخۆ دەگوترێت و لە جیاتی ئەو کەسانە بەکارهێنراوە، کەلێیان دەدوێین.

پێناسە:

١. جێناوی کەسی لە بری ناوێک بەکاردێت جا ناوەکە تاک بێت یان کۆ.

٢. جێناوی کەسی دەکرێت بە دوو جۆر:

ئـ- جێناوی کەسی سەربەخۆ:- ئەو وشەیە لە بری ناوێک یان شتێک بەکار دێت جا ناوەکە تاک بێت یان کۆ.

کەس	تاک	کۆ
یەکەم	من	ئێمە
دووەم	تۆ	ئێوە
سێیەم	ئەو	ئەوان

ب- جێناوی کەسی لکاو.

راهێنان (١)

جێناوی کەسی سەربەخۆ لەم رستانەدا دیارییبکە:

١. ئەو باوەشێنی خۆی دەکات.

٢. پاسەوانەکە تۆی بانگکرد.

٣. باوکی ئێوە لە کارگەی جگەرە کار دەکات.

٤. من تەفرە نادرێم.

٥. ئەو بۆ ماڵی ئێمە هات.

راهێنان (٢)

جێناوێکی سەربەخۆ بۆ ئەم بۆشاییانە دابنێ:

١. .... دڵسۆزی ئەم خاکەین.

٢. کاکم نەمامەکەی بۆ .... ناشت.

٣. .... بەشداری خولی کۆمپیوتەر دەکەن.

٤. شیلان پێنووسەکە لە .... وەردەگرێت.

٥. .... کۆترەکەم هەڵفڕاند.

راهێنان (٣)

ئەم جێناوانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

ئەوان، من، ئێوە، تۆ، ئێمە، ئەو

پەندی پێشینان :-

ئیشی بە وەختـــی

پاشای سەر تەختی

دووەم: جێناوی کەسی لکاو

کۆمەڵەی (١)

جێناوی کەسیی لکاو ئەو جێناوانەن، کە بەدوای وشەی دیکەوە دەلکێن (دەنووسێن)، جێناوی لکاو دوو کۆمەڵەیە، لە بابەتی ئەمڕۆماندا کۆمەڵی (١) روون دەکەینەوە:

١. هەنجیرەکەم خوارد.

٢. پرسیارمان لە مامۆستا کرد.

٣. نەخشەکەت هەڵگرت.

٤. رۆژنامەتان خوێندەوە.

٥. تۆپەکەی بە دەست گرتەوە.

٦. پۆلەکەیان خاوێن کردەوە.

(١) (م، ت، ی، مان، تان، یان) ئەم جێناوە لکاوانە، لە دوای ناوەوە بەکاردێن.

راقــــه:

ئەگەر سەرنج بدەینە رستەکانی سەرەوە دەبینین:

- بێژەی (م) لە رستەی (هەنجیرەکەم خوارد)، لە جێی کەسێک بەکارهاتووە، کە دەدوێت، بەڵام لەبەر ئەوەی لە پاڵ وشەیەکی دیکەدایە، سەربەخۆ (ناگوترێت)، لەبەرئەوە پێیدەگوترێت، جێناوی لکاوی کەسی یەکەمی تاک.
- بێژەی (مان) لە رستەی (پرسیارمان لە مامۆستا کرد)دا لە جێی کەسانێک بەکارهاتووە، کە دەدوێن، بەڵام لەبەرئەوەی لەگەڵ وشەیەکی دیکەدا نەبێت، سەربەخۆ نابێژرێت، پێیدەگوترێت جێناوی لکاوی کەسی یەکەمی کۆ.
- بێژەی (ت) لە رستەی (نەخشەکەت هەڵگرت)، لە جێی ئەو کەسە بەکارهێنراوە کە دەدوێنرێت، بەڵام لەبەرئەوەی لە پاڵ وشەیەکی دیکەدا نەبێت، سەربەخۆ نابێژرێت، لەبەر ئەوە پێیدەگوترێت جێناوی لکاوی کەسی دووەمی تاک.
- بێژەی (تان) لە رستەی (رۆژنامەتان خوێندەوە)، لەبری ئەو کەسانە بەکارهێنراون، کە دەدوێندرێن، بەڵام لەبەرئەوەی سەربەخۆ نابێژرێت دەخرێتە تەک وشەیەکی دیکەوە پێیدەگوترێت جێناوی لکاوی کەسی دووەمی کۆ.
- بێژەی (ی) لە رستەی (تۆپەکەی بەدەست گرتەوە)دا، لە جێی ئەو کەسە بەکارهێنراوە کە لێیدەدوێین، بەڵام لەبەرئەوەی سەربەخۆ نابێژرێت، ئەگەر لەگەڵ وشەیەکی دیکەدا نەبێت، لەبەرئەوە پێیدەگوترێت: جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاک.

- بێژەی (یان) لە ڕستەی (پۆلەکەیان خاوێن کردەوە)، لە بری ئەو کەسانە بەکارهێنراون، کە لێیان دەدوێین، بەڵام لەبەر ئەوەی سەربەخۆ نابێژرێت، دەخرێنە پاڵ وشەیەکی دیکەوە، پێیدەگوترێت جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی کۆ.
لە ئەنجامی ڕاڤەکەو وردبوونەوە لە ڕستەکان دەگەینە ئەم خشتەیە کە ئەمانە جێناوی لکاوی کۆمەڵەی (١) یەکەمن:

کەس	تاک	کۆ
یەکەم	م	مان
دووەم	ت	تان
سێیەم	ی	یان

پێناسە:

جێناوی لکاو: ئەو جێناوەیە کە ناتوانرێت سەربەخۆ بگوترێت، ئەگەر نەخرێتە پاڵ وشەیەکی دیکە، لە جیاتی کەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی تاک و کۆ بەکاردەهێنرێت، لە بری کەسێک، کە بدوێت، یا بدوێنرێت، یا لێی بدوێین (م، مان ـ ت، تان ـ ی، یان).

راهێنان (١)

جێناوی لکاو لەم ڕستانەدا دیاریبکە، بۆ چ کەسێک بەکارهاتووە.

١. ئایا نانەکەت بۆ میوانەکە دانا.

٢. نانەکەیان خوارد.

٣. پەرتووکەکەم خوێندەوە.

٤. نامەکەی بە پۆستەدا نارد.

راهێنان (٢)

ئەم جێناوە لکاوانە لە ڕستەدا بەکاربهێنە:

(ت، مان، ی، تان، یان، م)

راهێنان (٣)

ئـ- چاند

ب- چاندم - چاندت - چاندی

چاندمان - چاندتان - چاندیان

تۆش ئەم کارانەی خوارەوە وەک نموونەکانی (ب) لێبکە:

خوارد، برد، خوێند، نووسی، گرت

جێناوی کەسی لکاو

کۆمەڵەی (٢)

١. ئێوارە بۆ لای نەخۆشەکە ڕۆیشتم.
٢. نیوەڕۆ لەناو باخەکەدا دانیشتین.
٣. بۆ کوێ چوویت؟
٤. ئێوە کەی هاتن؟
٥. کۆترەکە فڕی.
٦. میوانەکان گەیشتن.

ڕاقـــــــە:

ئەگەر سەرنج لە ڕستەکانی سەرەوە بدەین:
کۆمەڵێک جێناوی لکاوی دی بەکارهاتوون کە لەزمانی کوردیدا بۆ کەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی تاک و کۆ بەکاردەهێنرێن و جودان لەو جێناوەی کە لەوانەی پێشوودا لە ژێر کۆمەڵەی (١) دا خوێندمان.
خشتەی جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی (٢)

کەس	تاک	کۆ
یەکەم	م	ین
دووەم	یت	ن
سێیەم	∅ (١)	ن

(١) مامۆستای بەڕێز جێناوی لکاو لە کۆمەڵەی دووەم بۆ کەسی سێیەمی تاک لەگەڵ کاری ڕابردوو دەرناکەوێت

پێناسە:

جیناوی کەسی لکاو

ئەو جێناوەیە کە ناتوانرێت سەربەخۆ بگوترێت، ئەگەر نەخرێتە پاڵ وشەیەکی دیکە، لە جیاتی کەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی تاک و کۆ بەکار دەهێندریت، لە بری کەسێک، کە بدوێت ، یا بدوێنرێت، یا لێیبدوێین (م ، ین – یت ، ن – ∅ ، یان)

راهێنان (١)

جێناوی لکاو لەم رستانەدا دیارییبکە:

١. لەسەربان نووستین.

٢. بۆ سلێمانی دەچێت.

٣. کۆمپیوتەرەکە دەکرێت.

٤. هەور دەگرمێنێت.

٥. بۆ لای یارا دەچن.

راهێنان (٢)

ئـ - نووست بـ - نووستم - نووستیت - نووست

- نووستین - نووستن - نووستن

تۆش ئەم کارانە وەک نموونەکانی ب - لێبکە:

(هات، کەوت، گەیشت، سووتا)

راهێنان (٣)

جێناوێکی کەسی لکاو بۆ بۆشاییەکانی کۆمەڵەی (١)، کۆمەڵەی (٢) دابنێ، بە مەرجێک بگونجێت لەگەڵ جێناوە سەربەخۆکەی بەرامبەری:

جێناوی سەر بەخۆ	کۆمەڵەی ١	کۆمەڵەی ٢
من	م	م
ئێمە	—	—
تۆ	—	—
ئێوە	—	—
ئەو	—	—
ئەوان	—	—

راهێنان (٤)

ئەم کارانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

(چاندی، دەڕۆیشت، هەڵگەڕام، دەبڕین، دەکڕێت)

راهێنان (٥)

ئەم جێناوە لکاوانە لە رستەدا بەکار بهێنە:

(م، ی، ن، یت، مان، ێت)

راهێنانی گشتی

راهێنان (١)

لەم رستانەدا بکەرو کارو تەواوکەر دیاری بکە:

١. ئازاد مۆبایل دەکڕێت.

٢. ئەو بۆ سەیران دەچێت.

٣. بەفر ناوچەکەی ئێمەی سپیکرد.

٤. من لە کارگەی جلوبەرگ کار دەکەم.

راهێنان (٢)

وشەیەکی گونجاو بۆ هەر یەکێک لەم بۆشاییانە دابنێ:

١. .... بەرگری لە خاکی نیشتمان دەکات.

٢. جووتیارەکان .... بەخێو دەکەن.

٣. باپیری ئێمە........... خۆش دەزانێت.

٤. نەوت لە .... دەردەهێنرێت.

٥. .... نەخشەی خانووبەرە دەکێشێت.

٦. پۆلیس پەیڕەوی یاسا ....

٧. توو لە .... پێدەگات.

راهێنان (٣)

کاری رابوردوو- رانەبوردوو- داخوازی، لەم رستانە دیاری بکە:

١. من زمانی کوردیتان فێر دەکەم.

٢. تاوانبارەکان دەسگیرکران.

٣. پیرۆز دوو کتێبی کڕی.

٤. پارێزگاری پاکوخاوێنی پەڕتووکەکانت بکە.

٥. ئیبراهیم پاشا شاری سولێمانی دروستکرد.

راهێنان (٤)

لەم رستانە جێناوی سەربەخۆو کەسەکەی دیاری بکە:

١. ئێوە هیوای دوا رۆژی گەلن.

٢. من بۆ راوە ماسی چووم.

٣. ئەو بۆ کوێ دەڕوات؟

٤. ئێمە پێرێ خەرمانەکەمان هەڵگرت.

٥. تۆ پێنووسەکەت دا بەکێ؟

٦. ئەوان گەرمیان و کوێستان دەکەن.

راهێنان (٥)

ئەم وشانە لە رستەدا بەکاربهێنە:

(لەژێر، ئێمە، هەڵواسی، بدۆشە، تان، پار، خاوێن، دەپرسێت)

راهێنان (٦)

ئەم پارچە پەخشانە بخوێنەرەوە، پاشان پێنج رستەی لێ دەربهێنە:
لە بەهاردا گژوگیا سەوز دەبێت، دارو درەخت گەڵا دەردەکەن، گیانلەبەر زۆر دەبێت، کانیاوەکان دەژیێنەوە، دەرودەشت کەسک و رەنگین دەبن، سەرما دەشکێت، کەسانێکی زۆر بۆ گەشت و گوزار دەچن، لە گشت لایەکەوە سەیران دەست پێدەکات.
کوڕان و کیژان بەرگی جوان لەبەر دەکەن، خۆراک لەگەڵ خۆیان دەبەن، روودەکەنە دەشت، کانییەک یان ئاوێک یان جێنزارێکی خۆش هەڵدەبژێرن، لەوێ بە بەزم و خۆشی و سەما هەتا ئێوارە کات بەسەردەبەن.

بەشی

هۆنراوە و خوێندنەوە

خۆشەویستی و تەبایی

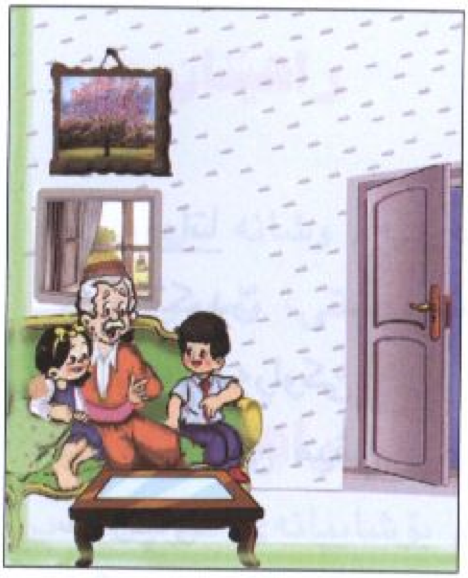

خۆشەویستی جیهانێکە، فراوانە، پڕە لە ئـارەزوو و ئاواتی خۆشی ژیان، لە قووڵایی دڵ و دەروونی مرۆڤ پەیدا دەبێت، گەشە دەکات و لە پرشنگی چاوان دەردەکەوێت و دەکەوێتە پڕیشک هاویشتن.مرۆڤ لە ڕێی خۆشەویستییەوە ئاسۆی ژیانی لەبەرچاو فراوان دەبێت ئەستێرەی کامەرانی دەدرەوشێتەوەو دڵی بەهێز دەبێت و باوەڕی پتەو دەبێت هەر خۆشەویستییە، کە مرۆڤ دەکاتە مرۆڤێکی کارامەو خاوێن و خزمەتگوزارو هەمیشە لە دوو دڵی و نا ئومێدی دووری دەخاتەوە. هەر کاتێک خۆشەویستی لەناو کۆمەڵدا بڵاوبووەوە، هەموو بە شادی و دڵخۆشی دەژین و دەبنە کانگای هێزو توانا، وەکو شانەی هەنگ، وڵات پڕ دەبێت لە خۆشی ژیان، وە یارمەتی و کۆمەک بە یەکدی کردن، پنج دادەکوتێت، ڕێگەی پێشکەوتن ڕووناکتر دەبێتەوەو بە جارێک ئاسوودەیی باوەش بە ژیان دەکات.ئەگەر خۆشەویستی خاک نەبێت، چۆن مرۆڤ گیانی لە پێناوی پاراستندا دەبەخشێت!

واتای وشەکان

وشە		واتا
خزمەتگوزار	:	خزمەتکردن
دوودڵی	:	ڕاڕایی، دڵەڕاوکێ
نائومێد	:	بێ هیوا، بێ هیڤی
کانگا	:	سەرچاوە
پنج	:	ڕەگ
فراوان	:	بەرین، پان و پۆڕ
کۆمەک	:	یارمەتی، هاوکاری، ئالیکاری
ئاسوودەیی	:	دڵنیایی

ڕاهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. مرۆڤ کەی گیانی دەبەخشێتە خاکەکەی؟

٢. خۆشەویستی دایک بۆ منداڵەکانی، جۆرێکە لە خۆشەویستی، دەتۆش چەند جۆرێکی دیکە، دیاری بکە؟

٣. ئەگەرخۆشەویستی، لە ناو کۆمەڵگەییێک بڵاوبێتەوە، کۆمەڵگەیەکی چۆنە؟

راهێنان (٢)

وشەی دژ واتا بەرامبەر بەم وشانە بنووسە:

درێژی، شیرینی، خۆشەویستی، ئاسوودەیی

راهێنان (٣)

بە وشەی گونجاو ئەم بۆشاییانەی خوارەوە پڕ بکەوە:

١. خۆشەویستی دڵێکەو ....

٢. .... ئاسۆی ژیانی لەبەرچاو رووناک دەبێت.

٣. هەر کاتێ خۆشەویستی بڵاوبۆوە ....

٤ ئەگەر خۆشەویستی خاک نەبێ ....

راهێنان (٤)

بە خەتێکی جوان (دوو) جار ئەم دێڕە بنووسەوە:

[هەموو باشێک جوانە، بەڵام مەرج نییە هەموو جوانێک باشبێت]

ناسنامەی نەتەوە

که لێت بپرسن تۆ کێیت؟

دەتوانی ناسنامەکەت پیشان بدەیت، یا باسی خۆتیان بۆ بکەیت!

که نەتەوەش پرسیاری لێبکرێت داخۆ چییە؟

لەوەڵامدا: لەجیاتی ناسنامە، زاناو نووسەرو نیگارکێش و مۆسیقارو سیاسی وهونەرمەند کارمەندەکانی پیشاندەدات.

مرۆڤ دەبێت، لە سەرەتای گەنجییەوە وا تێبگات، بۆ ئەوە هاتۆتە دنیاوە ببێت بە نوێنەری گەلەکەی و بۆ جێبەجێکردنی ئەم ئەرک و رۆڵەش پەروەردە بکرێت و پێبگەیەنرێت.

راهێنان

لە مامۆستاکەت بپرسە بنەماکانی نەتەوەت بۆ باسبکات.

چالاکی

مامۆستای بەڕێز: ئەرکی مرۆڤ بەرامبەر خاک و نەتەوە چییە؟ بۆ خوێندکاران روون بکەوە.

بـــــەیان

(الله اکبر) مەلا بانگانــــــــــــە
تاریک و لێڵی بەری بەیانـــــــــە

مانگی بەجێماو لە سەفەری شـــەو
زەردە لە ترسی قاسپە قاسپی کـــەو

ئەستێرەی مەغریب وەک قەترەی ئەمەل
کز کز ئەتکێتە ناو بەفری سەر کـــەل

لە رێی ئەوبەری شاخ دەنگی زەنگ دێ
لە شوێنی راوکەر تەقەی تفەنـــگ دێ

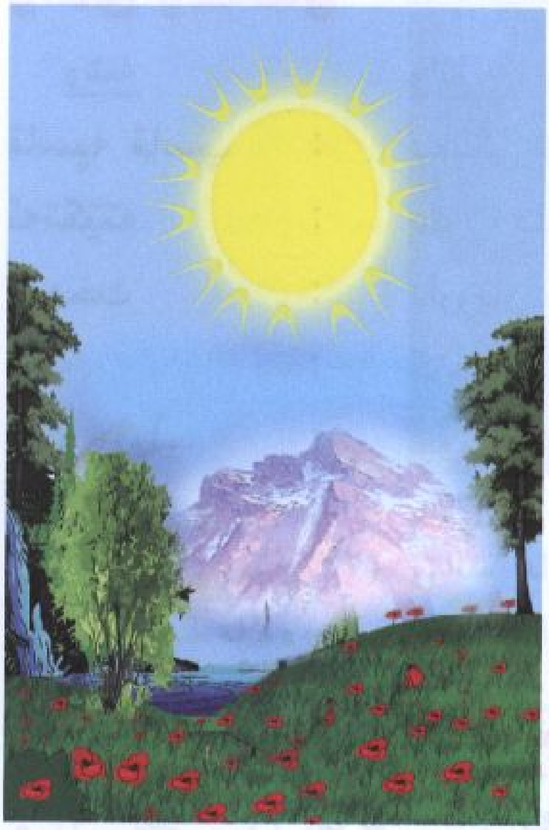

وا بە تەواوی دنیا رووناکـــــــــە
هەر سیحری رووتە سروشت ئێستاکـــە

لە درەخت ئەدا شنەی بای سەحـــەر
جموجووڵیەتی چەشنی سەودای سەر

گۆران ناوی عەبدوڵلا کوری سلێمان بەگە، لە ساڵی ١٩٠٤ی زایینی لە شاری هەڵەبجە لەدایک بووە، یەکێک بوو لە شاعیرە نویخوازەکانی کورد، ماوەیەک لە کۆلێژی ئەدەبیاتی زانکۆی بەغدا لە بەشی کوردی مامۆستا بووە، لە ١٩٦٢/١١/١٨ کۆچی دوایی کرد.

لەسەر جۆگەی ئاش قازو مـــــراوی
چاوەڕێی رۆژن هەڵبێنێ چـــاوی!

بەڵام تا خۆلقی نەکا چێشتەنـــگاو
نایەتە ناوی دێ پرشنگی هەتـــاو!

بـــــــەیان

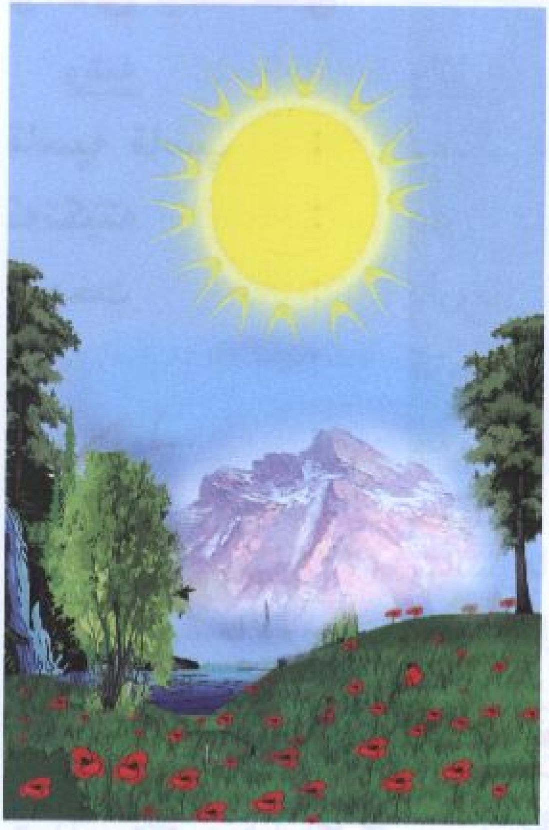

(الله اكبر) مەلا بانگانـــــــــــــە
تاریک و لێڵی بەری بەیانـــــــــە

مانگی بەجێماو لە سەفەری شـــەو
زەردە لە ترسی قاسپە قاسپی کـــەو

ئەستێرەی مەغریب وەک قەترەی ئەمەل
کز کز ئەتکێتە ناو بەفری سەر کـــەل

لە رێی ئەوبەری شاخ دەنگی زەنگ دێ
لە شوێنی راوکەر تەقەی تفەنـــگ دێ

وا بە تەواوی دنیا رووناکـــــــــــە
هەر سیحری رووتە سروشت ئێستاکـــە

لە درەخت ئەدا شنەی بای سەحـــەر
جموجووڵیەتی چەشنی سەودای سەر

لەسەر جۆگەی ئاش قازو مـــــــراوی
چاوەڕێی ڕۆژن هەڵبێنێ چـــاوی!

بەڵام تا خۆلقی نەکا چێشتەنـــگاو
نایەتە ناوی دێ پرشنگی هەتـــاو!

گۆران ناوی عەبدوڵلا کوری سلێمان بەگە، لە ساڵی ١٩٠٤ی زایینی لە شاری هەڵەبجە لەدایک بووە، یەکێک بوو لە شاعیرە نویخوازەکانی کورد، ماوەیەک لە کۆلێژی ئەدەبیاتی زانکۆی بەغدا لە بەشی کوردی مامۆستا بووە، لە ١٩٦٢/١١/١٨ کۆچی دوایی کرد.

واتای وشەکان

وشە		واتا
قاسپە قاسپ	:	دەنگی خوێندنی کەو
ئەتکێتە	:	دلۆپ دلۆپ دەکەوێتە خوارەوە
درەخت	:	داروبار
شنە	:	کزەبا
جموجووڵ	:	جووڵە، لڤین
سەودای سەر	:	خەیاڵی ناو سەر

داڕشتن:

چەند دێرێک لەسەر زانست بنووسە.

پەندی پێشینان:-

دەوران دەوڵەتت لە دەست دەستێنی
بەڵام ناوی چاک تا سەر ئەمێنـــێ

خەڵاتەکانی نۆبڵ

ئەلفرێد نۆبل، زانای سویدی لە ساڵی (١٨٣٢)ی زایینی لە وڵاتی سوید لە خێزانێکی هەژارو کەمدەرامەت لە دایکبووە، لە قوتابخانە نەیخوێندووە بەڵکو لەسەر دەستی مامۆستای تایبەت لە ماڵی خۆی فێری خوێندەواری بووە، کە گەیشتە تەمەنی لاویی رووی کردە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو ساڵێک لەوێ مایەوەو کە گەڕایەوە ئەوروپا، لەگەڵ باوکی پێکەوە دەستیان بە تاقیکردنەوە کرد لەسەر تەقەمەنییەکان و دەزگایەکی بچووکی بۆ بەرهەمهێنانی ماددەی (نیترۆگلیسرین). دروستکرد، ئەو مادەیە زۆر بەخێرایی دەتەقێتەوە، لەبەر ئەوە نۆبل هەندێک ماددەی تایبەتی بەکارهێناو دینامێتی دروستکرد.

چەندین کارگەی بەرهەمهێنانی دینامێتی لە ئەوروپا دمەزراندو بەم رێگەیەوە سامانێکی زۆری بەدەستهێنا.

نۆبڵ، سەرەڕای زمانی سویدی چەند زمانێکی دیکەی دەزانی، زۆریش نارەحەت بوو کە دینامێتی دروستکرد، لەبەر ئەوە پشتگیری لە رێکخراوەکانی ئاشتی کردووە کە لە پێناوی ئاشتی لە ئەوروپا کاریاندەکرد.

لە ساڵی (١٨٩٦)ی زایینی کۆچی دوایی کرد.

سامانێکی زۆری لە پاش بەجێماو لە راسپاردەکەیدا رایسپارد کە قازانجی ئەو سامانەی بۆ پێنج خەڵات تەرخان بکرێت بۆ ئەو زانایانەی کە لە بوارەکانی پزیشکی و کیمیاو سروشت و ئەدەبی جیهانی و دۆستایەتی نێوان وڵاتان خزمەتی مرۆڤایەتییان کردووە.
ئێستاکەش هەموو ساڵێک لە شاری ستۆکهۆڵم لە رۆژی کۆچی دوایی ئەم زانایە بە پێی راسپاردەی کۆمەڵێک زانای سویدی خەڵاتەکانی بواری زانست و ئەدەب بەسەر چەند زانایەکی شایستە دابەشدەکرێن، تەنیا خەڵاتی ئاشتی نەبێت کە بە راسپاردەی پێنج کەس کە پەرلەمانی نەرویج هەڵیان دەبژێرێت، چونکە لە سەردەمی نۆبل سویدو نەرویج یەک وڵات بووە، خەڵاتەکەش بریتییە لە میدالیاییێکی زێڕین وبڕوانامەیەک و دوازدە هەزار جونەیهی ئەسترلینی.
یەکەم خەڵاتی نۆبل بۆ ئاشتی لە ساڵی (١٩٠١)ی زایینیی دراوە بە (جان هنری دونان) دامەزرێنەری دەستەی خاچی سوور.
چەند خۆش و چەند جێی سەربەرزییە بۆ ئێمەی کوردیش، ئەگەر ببیسین رۆژێک لە رۆژان زانایێکی کورد لە یەکێک لە بوارەکانی زانست خەڵاتی نۆبڵی پێبەخشراوە، دیارە ئەمەش بەلای لاوی خوێن گەرم و زانست دۆستی کورد شتێکی ئەستەم نییەو دەخوازین ئەم ئاواتە بە زووترین کات بێتە دی.

واتای وشەکان

وشە		واتا
کەم دەرامەت	:	ئەو کەسێ داهاتا وی کێمە، هەژار، نەدار
تەمەنی لاویی	:	ژیانی لاوییەتی، تۆلازی
روویکردە	:	بەرێ خۆ دایێ
بەپێی راسپاردەی	:	لە سەر داوای
ئەستەم	:	زەحمەت، گران
بێتە دی	:	ئەنجام بدرێت ، بەدەست بهێت

ڕاهێنان

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. ماددەی نیتوگلیسرین .... دەتەقێتەوە.

زۆر درەنگ، زۆر بەخێرایی، بە ئاگر

٢. نۆبل لە خێزانێکی .... لە دایکبووە.

دەوڵەمەند، دەرەبەگ، کەمدەرامەت

٣. نۆبڵ ساڵێک لە .... مایەوە.

ئەوروپا، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کەنەدا

٤. لەبەر دروستکردنی دینامێت، نۆبل پشتگیری لە .... کردووە.

ڕێکخراوەکانی ئاشتی، ڕێکخراوی خاچی سوور، ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان.

٥.خەڵاتی ئاشتی بە ڕاسپاردەی پێنج کەس لە پەرلەمانی .... دەدرێت.

دانیمارک، سوید، نەرویج

مەلا مستەفای بارزانی

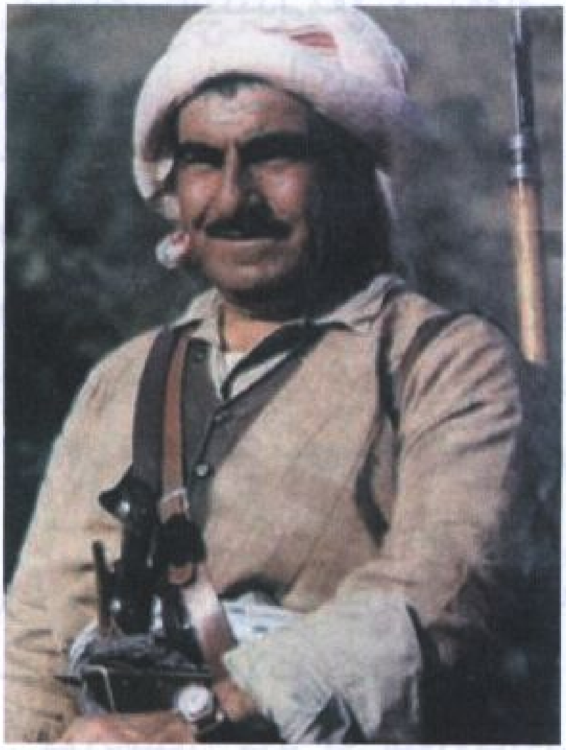

پێشەواو سەرکردەی بزووتنەوەی رزگاری خوازی کورد مەلا مستەفای بارزانی کوڕی شێخ محەمەد کوڕی شێخ عەبدولسەلامی بارزانییە، لە رۆژی چواردەی مانگی ئاداری ساڵی ١٩٠٣ی زاییینی لە گوندی بارزان هاتۆتە دنیاوە. بەر لەوەی لەدایک بێت شێخ محەمەدی باوکی کۆچی دوایی کردووە و دایکی بەبێ باوک بەخێوی کردووە. کە تەمەنیشی دەگاتە سێ ساڵان، شێخ عەبدولسەلامی برا گەورەی کە ناسراو بوو بە شێخ عەبدولسەلامی دووەم لە دەوڵەتی عوسمانی راپەڕیوە و سوپای ئەو دەوڵەتەش هێرشی بردۆتە سەر بارزان و هەموو خاووخێزانی بارزانییەکانی گرتووەو مەلامستەفاو دایکیشی بەر ئەو هەڵمەتەی گرتن کەوتوون و نۆ مانگ لە بەندیخانە ماونەتەوە.

له سالانی ١٩٣١و ١٩٣٢ی زایینیدا مەلا مستەفای لاو یارمەتیدەری شێخ ئەحمەدی برای بووە لە راپەرینەکەی لە دژی حکومەتی عیراقداو خۆیشی لە سالانی ١٩٤٣- ١٩٤٥ی زایینی شۆرشی دووەمی بارزانی بەرپا کردووە،

لیژنەیەکی سیاسی بۆ رزگارکردنی کوردستان بەناوی (لیژنەی ئازادی) بە سەرۆکایەتی خۆی دامەزراندووە، لەو شۆرشە دوای چەند شەرو ئاگر بەست، لەبەر نا هاوسەنگی چەک و هێزی شەرکەر لەگەڵ حکومەتی عێراق، لە سالی ١٩٤٥ی زایینیدا بارزانی و جەنگاوەران و خاوو خێزانیان چوونە ناو کوردستانی ئێران و کەوتنە پاڵ بزوتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانی رۆژهەلات و بەشدارییان لە دامەزراندنی کۆماری دیموکراتی کوردستان کرد بە سەرۆکایەتی پێشەوا قازی محەمەد لە ٢٢ی کانونی دووەمی ١٩٤٦ی زایینی راگەیانراو، بارزانی بووە سەرکردەی سوپای پارێزگاری ئەو کۆمارە ساوایەی کورد و پلەی ژەنەرالی پێدرا. کاتێکیش ئەو کۆمارە لەناوبرا بارزانی نەمر لە ١٩٤٧ی زایینی چووە یەکێتی سۆڤیەتی جاران و یازدە ساڵ لەو وڵاتە خۆی و جەنگاوەرانی بوونە پەناهەندەی سیاسی تاکو لە دوای شۆرشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ی زایینی لە عیراق، گەرایەوە وڵات.

ئەم پێشەوایەی نەتەوەی کورد کە زانی فەرمانرەوایی ئەو کاتە مافی نەتەوەیی کورد نادەن و رۆژبەرۆژ باری کوردستان لە رێگەی پیاوەکانییانەوە ئاڵۆزتر دەبێت لە ١١ی ئەیلوولی ١٩٦١ی زایینیدا شۆرشی ئەیلوولی رزگاریخوازی کوردستانی بەرپاکرد.

تاكو له (١١)ی ئاداری ١٩٧٠ حكومه‌تی به‌غدا ناچاربوو رێككه‌وتنامه‌ی ١١ی ئادار له‌گه‌ڵ بارزانی سه‌ركرده‌ی شۆڕشی ئه‌یلوول مۆر بكات، به‌و نیازه‌ی ئۆتۆنۆمی بدرێت به كوردستانی عێراق كه چی حكومه‌تی عێراق كه‌وته پیلان دانان و، له ٦ی ئاداری ١٩٧٥ی زایینی له جه‌زائیر رێكه‌وتننامه‌یه‌كی خیانه‌تكارییان مۆركردو له ئه‌نجامی ئه‌مكاره نامه‌ردانه‌یه شۆڕشی ئه‌یلول نسكۆی هێنا. به‌ڵام میلله‌تی كورد كۆڵی نه‌دا.

بارزانی له ساڵی ١٩٧٩ی زایینی ماڵئاوایی له كوردو كوردستان كرد.

واتای وشه‌كان

وشه		واتا
پێشه‌وا	:	سه‌رۆک، رێبه‌ر
هه‌ڵمه‌ت	:	هێرش
راپه‌ڕین	:	سه‌رهه‌ڵدان
په‌ناهه‌نده	:	په‌نابه‌ر
به‌رپاكرد	:	هه‌ڵگیرساند
مۆركرا	:	واژۆ كرا

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. کەی بارزانی لەدایک بووەو لە کوێ؟

٢. شۆڕشی ئەیلول لە چ ڕۆژو مانگ و ساڵێکدا هەڵگیرسا؟

٣. بارزانی کوڕی کێ بوو؟

٤. بۆچی بارزانی شۆڕشی ئەیلولی هەڵگیرساند؟

٥. کێ سەرۆک کۆماری دیموکراتی کوردستان بوو؟

٦. لە چ ڕۆژو مانگ و ساڵێک کۆماری کوردستان دامەزرا؟

پەندی پێشینان :-

ڕاست بە لە ڕێگەی شێر بڕۆ

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. لیژنەی ئازادی بە سەرۆکایەتی .... دامەزرا.

٢. بارزانی مستەفا لەدوای شۆڕشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ی زایینی گەڕایەوە ....

٣. شۆڕشی .... لە ساڵی ١٩٧٥ی زایینی نسکۆی هێنا.

٤. بارزانی نەمر کوڕی .... کوڕی ....

٥. لە ساڵی .... بارزانی و جەنگاوەران و خاو و خێزانیان چوونە ناو کوردستانی رۆژهەڵات.

پەندی پێشینان :-

ئەوەی حیسابی پاکە
لە موحاسەبە بێباکە

چالاکـــی

خوێندکاری خۆشەویست: لە خوارەوە ناوی چەند سەرکردەیەکی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردستانتان بۆ دەنووسین، لە بەرامبەر ناوەکانیان، ئەو شوێنانە بنووسن کە شۆڕشیان تیادا هەڵگیرساندووە:

١. شێخ مەحموودی نەمر/ لە کوردستانی ....

٢. شێخ سەعیدی پیران/ لە کوردستانی ....

٣. قازی محەمەد/ لە کوردستانی ....

٤. سمکۆی شکاک/ لە کوردستانی ....

ئەگەر پێویست بوو، با مامۆستا یارمەتیتان بدات.

وتەی ناوداران:-

(زۆرداری ئەگەر سەریش بکەوێت تەمەنی کورتە)

پەڕتووکێک باسی خۆی دەکات

پەڕتووک گوتی: حەوت هەزار ساڵ لەمەوبەر، لێرە لە خاکی (میزۆپۆتامیا) لە دایکبووم.

سەرەتا لەشێوەی تاتە خشتی وەک بەرد هەڵگەڕاودا بووم، لە پەڕتووکخانەکانی ئەو سەردەمەدا هەڵگیرابووم و دەست و چاوی دڵسۆزان ئاگادارییان دەکردم و پارێزگارییان لێدەکردم. ساڵ لە دوای ساڵ پێمەوە ماندوو دەبوون وخزمەتیان دەکردم، تا جوان بووم و چوومە شێوەی کاغەزی تۆمارکراوەوە، کە بە ئاسانی بتوانن هەڵمبگرن و بمپارێزن، وە بە نووسینی جوان و وێنەی ڕەنگاو ڕەنگ و ڕەش و سپی ڕازاندومیانەوە، لە دروستکردنم کاغەزی سپی ناسک و چاپخانەی نوێیان بۆ هەڵبژاردووم.

من ئەمڕۆ یەکێکم لە تەواوکەرەکانی ژیان، ناکرێت وازم لێ بهێنرێت دەسبەردارمبن.

دوو توێی لاپەڕەکانم سەربووردەو چیرۆکی خۆشی پێشینان و هاوچەرخ و پەیامی زانستی و سامان و کەلەپووری باو و باپیرانی گرتۆتە خۆ. کە بە هۆی منەوەیە، لە یاد چوونەوە و لەناوچوون دەپارێزرێن.

هیچ نهێنیەکی بە کەس ناڵێم و لای کەسیش نایدرکێنم، ئەگەر خاوەنەکەی نەخوازێت بڵاوببێتەوە.

هاوڕێیەکی بەسوودی ڕۆژانەتانم، دەتوانم ڕابوردوو و ئێستا و ئایندەشتان بخەمە بەردەست.

مرۆڤایەتی لە ڕێگەی منەوە بە بەرزترین پلەو پایە دەگات، دوژمنی سەرسەختی گەورەترین دەردی دواکەوتنی کۆمەڵگەم، کە ئەویش نەخوێندەوارییە.

پەڕتووک ئەو گەنجینەیە، کە پڕیەتی لە خشڵی بایەخدار، کە هۆشمەندان و ڕووناکبیران خۆیانی پێدەپارێننەوە، پەڕتووک: گەنجینەی بیرو هۆش و زانیاری و شەونخونی زانایان و بوێژان و ئەدیبانەکە تەمەنی خۆیان لە پێناویدا بەسەربردووە، هەر لەبەر ئەوەشە، کە بەچاکترین هاوڕێ دادەنرێت.

واتای وشەکان

وشە		واتا
میزۆپۆتامیا	:	دۆلی نێوان هەردوو ڕوباری دیجلەو فورات
تاتە خشت	:	خشتی پانی وەک بەرد
سەربووردە	:	سەرگوزشتە، بەسەرهات
مەحاڵە	:	بەهیچ جۆرێک
هاوچەرخ	:	هاوکات، سەردەم
کەلەپوور	:	سامانی نەتەوایەتی
ئایندە	:	دوا ڕۆژ، داهاتوو
گەنجینە	:	کۆگا

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. بە مەزندە، کەی و لە کوێ پەڕتووک لە دایکبووە؟

٢. پەڕتووک دەڵێت دەتوانم گێتیتان پیشانبدەم، چۆنی روون دەکەیتەوە؟

٣. چاکترین هاوڕێ بۆ مرۆڤ چییە؟

٤. دوور لە پەڕتووکخانەی قوتابخانە، ئارەزووی چ جۆرە پەڕتووکێک دەکەیت بیخوێنیتەوە؟

٥. تا ئێستا چەند پەڕتووکت خوێندۆتەوە، دەتوانیت ناوی هەندێکیان بڵێیت؟

* پەرتووک چاکترین هاوڕێی مرۆڤە *

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. پەڕتووکەکە گوتی ....لەمەوبەر لە خاکی .... لەدایکبووم.

٢. پەڕتووک یەکێکە لە تەواوکەرەکانی ....

٣. پەڕتووک ئەو گەنجینەیە کە پڕیەتی لە ....

٤. پەڕتووک گەنجینەی بیرو هۆش و .... زانایان و ئەدیبانە.

کەچا کورد

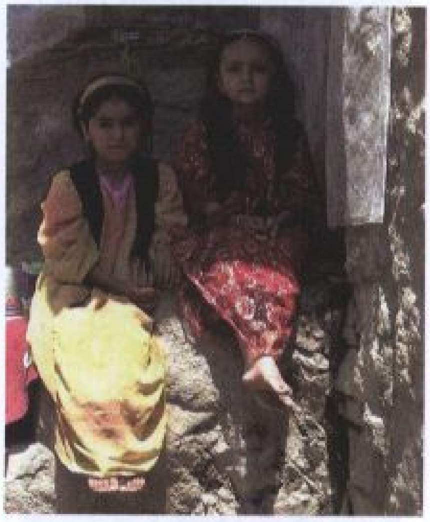

ئەی کەچێ رابە بخوینە دا تو سەربەست هەر بژی
زوو ژخەو تو سەر هلینە بەس بمینە بێ مەژی

رەنجبەرا هوندر توییی تم رندو ژیرو زانە بە
بۆتە بێتر هەر دڤێتن خوندەواری و پاقژی

وا هەڤالێن تە ل هەرجێ سەربلند پێشڤە دچن
رابە سەر خوە ئەی کەچا کورد سەر بلند بمرە تو ژی

گەر بخوینی دێ بدێ خوەندن تو ئێ هوندر تەڤا
گەر نەخوێنی کەس ژ بۆمە ئێش و دەردا ناکوژی

وا جەگەر خوین خوەش دنالی دا کۆ ژن پێشڤە هەڕن
دا ببێژن هەربژی کورد هەربژی

جگەر خوین

* جگەر خوین: هۆزانڤانەکێ مەزنبوو، سالا (۱۹۰۳ن) ل گوندێ حەسار ل کوردستانا سووریێ هاتە دنیایێ، ل سالا (۱۹۸٤ن) ل ستوکهۆلم چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

واتای وشەکان

وشە		واتا
رابە	:	هەستە
ژ خەو	:	لە خەو
سەر هلینە	:	سەر بلند کە
بێ مەژی	:	بێ مێشک
هوندر	:	ناومالّ، ناوخۆ
تم	:	هەمیشە
بێتر	:	پتر، زێتر
دڤێتن	:	دەیەوێ
دێ بدێ خوەندن تو	:	تۆ خوێندەواری دەدەیتە
ئێ هوندر تەڤا	:	ئەوانەی لەناو مالّن هەموویان

دارشتن:

خوێندکاری خۆشەویست:

چەند دێرێک لەسەر خۆشەویستی دایک و باوک بنووسە.

جـــــــــــوانی

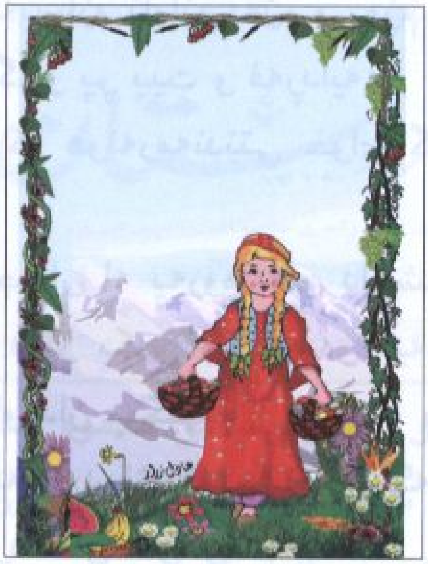

جوانی لە بەژن و باڵاو لەش و لاری ڕێکو پێکدایە، جوانی لەبیری ڕووناک و هەستی بڵندو کردەوەی شیرینداییە، لە خۆشەویستیدایە، لە یەکێتی ویارمەتیدایە.

جوانی بۆ بەرەنگاری کردنی زۆرداریی لەخەبات وتێکوشانی گشت لایەکدایە، بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواریی وهەژاریی ودەردەداریی، بۆ ئازادکردنی کوردان، بۆ ئاوەدانکردنەوەی کوردستان، بۆ یاریدەدانی داماوان و لێقەوماوانی جیهان.

جوانیی لەو گەورەییەدایە،کەخەمی بچووک دەخوات، لەبیرو هۆشەدایە، کە چارەسەری گیروگرفت دەکات.

لەو هێزەدایە، کە پارێزگاری داد دەکات، لەو خوێندەوارییەدایە، کە نەخوێندەواری لادەبات، لەو سامانەدایە، کە هەژاری و نەبوونی لەناو دەبات، لەو پزیشکایەتییەدایە، کە چارەسەری نەخۆشی دەکات و برین سارێژ دەکات.جوانی لەو دڵتەپییەدایە،

که ژیانی هەمووان پڕ لە سازو ئاوازو بەزم و رەزم و شادی دەکات. جوانی لە سروشتی رەنگاو رەنگ و پڕ پیت و فەڕدایە،
لەگەڵ نەوەی ئادەمدا، کە هونەرمەندێتی خوای گەورەو پاک و بێ هاوتا دەردەخەن.
کوا ئەو رۆژەی جوانی جیهان لە پەروەردەی دانیشتوانی جیهان ببینم:
دەستی یارمەتیمان بۆ درێژ بکەن و کوردەوارییەکی ئازادو پێشکەوتوو، کوردستانێکی رازاوەو ئاوەدان پێکبهێنن، تا ئێمە ببینە ئەندامێکی بەهێزو بە کەڵک و دەستی یارمەتی درێژ بکەین بۆ ئەو گەلانەی لە کورد کلۆڵترن و نیشتمانەکەیان لە کوردستان کاولترە!!

واتای وشەکان

وشە		واتا
رۆشن	:	رووناک
بڵند	:	بەرز
گیروگرفت	:	کێشە

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:
١. تۆ جوانی لە چی دەبینی؟
٢. چۆن وەک چەکێک جوانی بەکاردەهێنی؟
٣. چۆن دەیسەلمێنی خوێندەواری بەشێکە لە جوانی؟

تێبینی: –
مامۆستا دەتوانێ یارمەتی قوتابییان بدات بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکان لەبەر رۆشنایی دەقی بابەتەکە.

عدد ١
كردستان
١٣١٥

له (٢٢) بیست و دووی نیسانی هەموو ساڵێکدا ڕۆژنامەنووسان و خامەبەدەستان بە شکۆدارییەوە جەژنی ڕۆژنامەگەری و وشەی ڕەسەنی کوردی پیرۆز دەکەن لەبەر ئەوەی لەوڕۆژە، لە ساڵی (١٨٩٨)ز یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی بەناوی (کوردستان) لەسەردەستی (میقداد مەدحەت بەدرخان) لە قاهیرەی پایتەختی میسر چاوەکانی هەڵهێناوەو ئیدی کاروانی ڕۆژنامەگەری و وشەی ڕەسەنی کوردی لەو ڕۆژەوە دەستی پێکردوەو بە گەلێ قۆناغی جیا جیادا تێپەڕیوە تا بە قۆناغی زێڕین و گەشی ئەمڕۆ گەیشتووە.
بێگومان لە دایکبوونی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی بە پلەی یەکەم سەروەرییەکەی بۆ خودی بنەماڵەی بەدرخانییەکان دەگەڕێتەوە کە ئەو بنەماڵە بەڕێزە هەمیشە خاوەنی کەسایەتی نیشتمان پەروەرو ڕووناکبیری سەردەمی خۆیان بوون.دەرکردنی ڕۆژنامەی کوردستان لە بارودۆخێکی تایبەتی خۆیدا سەرەتایەکی پرشنگداربووە بۆ چوونە نێو ژیانی هوشیاری نەتەوەیی و پتر پەرەپێدان و خزمەتکردنی زمان و ئەدەب و ڕۆشنبیری و کلتوری ڕەسەنی کوردی. هەروا یەکەمین گۆڤاری کوردی ساڵی ١٩١٤ز لەژێر ناوی (بانگی کورد) بوو کە

لەلایەن (جەمالەدین بابان)ەوە دەرچووە ئەو گۆڤارە تا هەڵگیرسانی جەنگی یەکەمی جیهان تەنیا (٥) پێنج ژمارەی لێدەرچووە بەڵام یەکەم گۆڤاری کوردی کە بۆ یەکەمجار لە مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردیدا وێنەی فۆتۆگرافی بڵاوکردۆتەوە (ڕۆژی کورد) بووە ئەوەش لە ڕۆژی ٦ی حوزەیرانی ساڵی ١٩١٣ز لە لایەن کۆمەڵەی (هێڤی) کورد لە ئەستەمبۆڵی پایتەختی دەوڵەتی عوسمانی تەنها (٣) سێ ژمارەی لێدەرچووە.

وە خاوەنی ئیمتیازو بەڕێوەبەری گۆڤاری ڕۆژی کورد خوالێخۆشبوو (عەبدولکەریم مەحمود ڕۆستەم) بووە ناسراو بە (عەبدولکەریم شالۆن).

ڕۆژنامەگەری ڕۆڵێکی یەکجار گرنگی هەیە لە ژیانی ڕۆشنبیری و شارستانی هەموو میللەت و نەتەوەیەک ئەگەر بەشێوەیەکی لەبار بەکاربهێنرێ دەبێتە مایەی بەرزبوونەوەی ئاستی هوشیاری جەماوەر، وە لەسەردەمی ئێستا دەبینین ڕۆژانە بەدەیان ڕۆژنامەو گۆڤار دەردەچن.

واتای وشەکان

وشە		واتا
خامە	:	پێنوس
شکۆدار	:	پایە بەرز
سەروەری	:	شانازی

راهێنان (١)

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:
١. ناوی یەکەمین رۆژنامەی کوردی چی بوو؟
٢. ساڵی چەند یەکەمین گۆڤاری کوردی دەرچوو بەناوی چی بوو؟
٣. کام گۆڤار بوو بۆ یەکەم جار وێنەی فۆتۆگرافی بڵاوکردەوە؟ لەلایەن چ کۆمەڵەیەک دەردەچوو؟
٤. بەڕێوەبەری گۆڤاری رۆژی کورد ناوی چی بوو؟

راهێنان (٢)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:
١. لە ساڵی .... یەکەمین رۆژنامەی کوردی دەرچوو.
٢. رۆژنامەگەری دەبێتە .... بەرزبوونەوەی ئاستی هوشیاری جەماوەر.
٣. گۆڤاری بانگی کورد لەلایەن .... ە دەرچووە.

چالاکی (١)

وشەکانی پەیوەندیدار بە هێڵێک بگەینە بە یەک:

بانگی کورد	میقداد مەدحەت بەدرخان
رۆژنامەی کوردستان	جەمالەدین بابان
رۆژی کورد	کۆمەڵەی هێڤی

چالاکی (٢)

ناوی (٥) پێنج رۆژنامەو (٥) پێنج گۆڤاری کوردی بنووسە کە ئێستا دەردەچن؟

* ماسییە بچکۆلەکە *

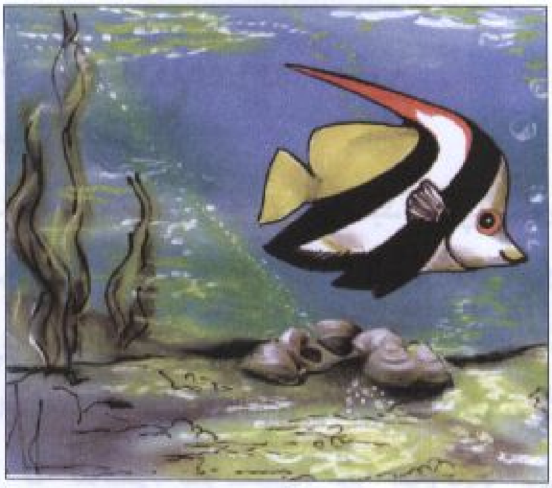

ماسییەکی زل، لە گۆمێکی شیندا، بە فیزێکەوە، دەسووڕایەوەو دەهات و دەچوو. لە دوورەوە چەند ماسییەکی بچکۆلەی دی، کە لەیەکدی کۆبوو بوونەوە.

ماسییە بچکۆلەکان، هەر کە لە دوورەوە چاویان بەو ماسییە گەورە کەوت، ترسان و هەریەکەیان بەلایەکدا تێیتەقاند، ماسییەکیان نەبێت، کە لەبەر لووتی ماسییە گەورەکە وەستاو، نەجوولا!

– ماسییە گەورەکە ئەمەی بەلاوە سەیربوو، لە ماسییە بچکۆلەکە چووە پێشەوەو پێیگوت:

دەبینم تۆ وەک ماسییە بچکۆلەکانی هاوڕێت نەبووی؟

ئەوان کە چاویان بەمن کەوت، هەر یەکەیان بەلایەکدا رایکرد.

– ماسییە بچکۆلەکە پێیگوت: چ پێویست دەکات لێت بترسم؟

* نووسەر (تایەر سالح سەعید)ی چیرۆکنوس، خاوەنی ئەم چیرۆکەیە لە ساڵی ١٩٤٢دا لە سولێمانی لە گەرەکی چوارباخ لە بنەماڵەیەکی رۆشنبیر لەدایکبووە، ئامادەیی پیشەسازی لە سولێمانی و بەغدا تەواوکردووە، تا ئێستا چوار کۆمەڵە چیرۆکی منداڵان و گەورەی بە چاپ گەیاندووە.

ـ ماسییە گەورەکە، بە تووڕەییەوە گوتی:
ئەی لەوە ناترسیت بتخۆم؟
ـ ماسییە بچکۆلەکە بێئەوەی خۆی تێکبدات پێیگوت:
هەرگیز لەوە ناترسم، بەڵام ئەی تۆ شەرم ناکەیت، کە من و ماسییە بچکۆلەکانی هاوڕێم لێت بترسین؟
ماسییە بچکۆلەکە لەسەر قسەکانی ڕۆیشت و گوتی:
سەیرە، ماسی بۆ لە ماسی بترسێت، کە هەردوو لایان هەر ماسیین!؟
ماسییە گەورەکە، لە قسەکانی ماسییە بچکۆلەکە حەپەساو بیریکردەوە، لە دڵی خۆی گوتی:
ـ قسەکانی ئەم ماسییە زۆر لە ڕاستییەوە نزیکن، وایە بۆ ماسی گەورە ماسی بچووک بخوات؟ ئایا ئەوان لە ئێمە نین!؟
ئایا کە ڕۆژێک لە ڕۆژان ئێمە وەک ئێستای ئەوان بچووک بووین پێمان خۆش بوو، ماسییە گەورەکان بمانخۆن!؟ وە ئەگەر ماسییە گەورەکان ئێمەیان بخواردایە، ئێستا لە کوێ دەبووین بەم ماسییە گەورەو زەبەلاحەی، کە هەین!؟
ـ ماسییە گەورەکە بە دەم بیرکردنەوەو، ماسییە بچکۆلەکەی بەجێهێشت، لە دڵی خۆی بیری لە قسەکانی ماسییە بچکۆلەکە دەکردەوە.
ئەوجا بیرکردنەوە، ماسییە گەورەکەی دەهێنایە سەر قسەکانی ماسییە بچکۆلەکەو بڕیاری دا هەتا هەتایە دەست لە خواردنی ماسییە بچکۆلەکان هەڵبگرێت و بەهەر ماسییەکی گەورەش بگات، قسەکانی ماسییە بچکۆلەکەی بۆ بگێڕێتەوە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
زل	:	گەورە، مەزن، زەبەلاح
تێیتەقاند	:	بۆیدەرچوو، رایکرد
فیز	:	لە خۆبایی، لووت بەرز
حەپەسا	:	سەرسام بوو

مامۆستا:- ئەم دێرە هۆنراوەی خوارەوە بۆ خوێنکاران راڤە دەکات

هەتا کەی خاکی کوردان بێکەس و بێیار و پەرچەم بێ
تەماشای مانگی نیسان کە هەور بۆ کوردستان ئـــەگری

قانیع

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدەوە:

١. ماسییە بچکۆلەکان بۆچی ترسان و هەریەکەیان بەلایەکدا تێیانتەقاند؟

٢. ئەو ماسییە بچکۆلەیەی نەترسا، چی بە ماسییە گەورەکە گوت؟

٣. دوا بڕیاری ماسییە گەورەکە چیبوو؟

٤. ناوی هەندێ جۆری ماسی بڵێ؟

داڕشتن:

قوتابی خۆشەویست: چەند دێڕێک لەسەر تەبایی و بەیەکەوە ژیان بنووسە.

تۆفیق وەهبی

زانای گەورەمان تۆفیق وەهبی بەگ کوڕی مەعروف کوڕی موحەمەدە، ساڵی ١٨٩١ز لە سولێمانی لەدایکبووە.
ساڵی ١٩٠٨ز لە بەغدا فێرگەی سەربازی ناوەندی تەواوکردووە، بۆ خوێندن چۆتە ئەستەنبوڵ و بە پلەی ئەفسەری بەشداری گەلێک لەو جەنگانەی کردووە، کە دەوڵەتی عوسمانی ئەنجامیداوە، لە جەنگی یەکەمی جیهاندا، گەلێک نیشانەی پاڵەوانیەتی وەرگرتووە.
ساڵی ١٩١٩ز گەڕایەوە عێراق، لەگەڵ دامەزراندنی لەشکری عێراق، تۆفیق وەهبی کرایە ئەفسەری بەشی بزووتنەوەی ئەو لەشکرە.
ساڵی ١٩٢٢ز خۆی دایە پاڵ شێخ مەحموود، کە حکومەتەکەی شێخ مەحموود نەما، تۆفیق وەهبی، ماوەیەک بەندکرا، پاشان ڕێگەی پێدرا بگەڕێتەوە ناو لەشکری عێراق و ساڵی ١٩٢٥ز کرا بە بەڕێوەبەری فێرگەی سەربازیی لە بەغدا.

له ساڵی ١٩٣١ز بە دواوە، دەستی لەکاری سەربازی هەڵگرت، وەک کارگێڕێکی ناسراو لە دەزگاکانی دەوڵەت کاریکردووە، بەر لە ڕاپەڕینی شەشی ئەیلوولی ١٩٣٠ز، دەستی لەکار کێشایەوە.

لە ساڵی ١٩٤٤ز بە دواوە، قۆناغێکی نوێ لە ژیانی تۆفیق وەهبی دەستی پێکرد، چەند جارێک بوو بە وەزیرو بریکاری وەزیر.

لە کۆتایی سییەکانەوە لە کاری سیاسی دوورکەوتەوەو زیاتر مێشکی دەوڵەمەندی خامەی بە برشتی بۆ خزمەتی وشەی کوردی تەرخانکردووە.

زانایی تۆفیق وەهبی زوو درەوشایەوەو ڕێگەی بۆ خۆشکرد ببێتە ئەندامی کاراو جێگری یەکەمی سەرۆکی (کۆڕی زانیاری عێراق) وە لە ڕێگەیەوە بەشداری لە گەلێک کۆنگرەی زانستیی جیهانی کردووە بەناوی عێراق.

ساڵی ١٩٧٠ز کە کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا دامەزرا، تۆفیق وەهبی بە یەکەم ئەندامی شەرەفی ئەو کۆڕە هەڵبژێردراوە.

تۆفیق وەهبی لە بواری زانستدا لە هەموو شتێک زۆرتر بایەخی بە زمانی کوردی دەدا، چونکە باش لەوە گەیشتبوو، کە لە بارودۆخی ناسکی کوردستاندا زمان قەڵغانی یەکەمی پاراستنی نەتەوەیە.

ئەدمۆنس (١) لە گۆڤاری (ڕۆیال)ی لەندەنیدا، ساڵی ١٩٤٥ز دەنووسێت:
(تۆفیق وەهبی توانیویەتی بە دارشتنی زنجیرەیەک وشەو زاراوەی کوردی پەتی و لەبار، بەر لە لێشاوی ئەو وشە عەرەبییە نوێیانە بگرێت، کە لەگەڵ بەرپابوونی جەنگی دووەمی جیهانی خۆیان لەناو زمانە خۆر هەڵاتییەکاندا سەپاند).

(١) ئەدمۆنس: کاربەدەستێکی بەریتانی بوو، لە سولێمانی دەسەڵاتداربووە.

دیسان ئەدمۆنس دەنووسێت و دەڵێت:

(کوردو نەوەی داهاتووی کورد قەرزاری ئەو زانایەن).

لەبەر خزمەتگوزاری و پایە بەرزی تۆفیق وەهبی کاتێک لە ساڵی ١٩٨٤ز تەرمەکەی هێنرایەوە بۆ کوردستان بە هەزاران کورد بەشداری رێوڕەسمی ناشتنی تەرمەکەیان کردووە لەسەر داوای خۆی، تەرمەکەیان بە چیای پیرەمەگرونی سەرکەش سپارد. چەند پەرتووکێکیش بەرهەمی بە برشتی خامەی ئەم پیاوەن:

١. دەستووری زمانی کوردی.

٢. رێنووسی کوردی بە پیتی عەرەبی و لاتینی.

٣. بارامی گوڕ.

٤. گەشتی ملەی تاسڵوجە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
لەشکر	:	سوپا
درەوشایەوە	:	دەرکەوت
کارا	:	لێهاتوو
بەبرشت	:	بە پێز
سەرکەش	:	سەربڵند

راهێنان (١)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. تۆفیق وەهبی سالّی .... لە .... لەدایکبووە.

٢. لە چاپکراوەکانی تۆفیق وەهبی بەگ ١. ....

٢. .... ٣. ....

٣. لە کۆتایی سییەکانەوە لە .... دوورکەوتۆتەوە.

٤. تۆفیق وەهبی لە بواری زانستیدا بایەخی .... داوە.

٥. ئەدمۆنس دەڵێت: کوردو نەوەی داهاتوو ....

راهێنان (٢)

ئەم وشانە بخەرە رستەوە:

فێرگە، زانیاری، خامە، قەڵغان، پیرەمەگرون

کۆمپیـــــــــوتەر

منداڵە خۆشەویستەکان، (کۆمپیوتەر) ئامێرێکە بە وزەی کارەبا کار دەکات و بەشێوەیەک لەلایەن زانایانەوە دروست کراوە کەوا کارو فەرمانەکانی مرۆڤ زۆر بە وردی و بە خێرایی جێبەجێ دەکات.
کۆمپیوتەر لە چەند بەش و پارچە پێک هاتووە کە ئەمانەن:

کەیس (سندوقی کۆمپیوتەر):

لەشێوەی سندوقێک دایە شێوەیەکی ستوونی و ئاسـۆیی هەیەو بەشی هەرە سەرەکی (کۆمپیوتەر)ە، چونکە هەموو بەش و یەکە سەرەکییەکانی کۆمپیوتەری تێدایەو جێگەی ئیشپێکردنی (سی دی) و دوگمەی پێکردن و کوژاندنەوەی کۆمپیوتەرەکەی لەسەرە، هەروەها شوێنی پێوە بەستنی گشت دەزگاکانی دیکەی هەیە.

مۆنیتەر (شاشە):

هەروەکو شاشەی (تەلەفزیۆن) وایە، جگە لەوایەرو کێبڵی وزەی کارەبا بە وایەرێکی دیکە تایبەت بە (کەیس) ەوە دەبەسترێت. (شاشە) بۆ بینینی ئەنجامی هەموو ئەو کارانەیە کە لە کۆمپیوتەرەکەوە ئەنجامی دەدەین.

کیبۆرد (بۆردی دوگمەکان):

(کیبۆرد) لە شێوەی تەختەیەکی دوگمە دارە، چونکە کۆمەڵێک دوگمەی لەسەرە، هەندێ لە دوگمەکان تایبەتن بە پیتەکانی زمانی ئینگلیزی و عەرەبی و کوردی و هەروەها دوگمەی تایبەت بە ژمارەکان و هێما نێو دەوڵەتییەکان و هی دی لەسەرە، بەشێوەیەکی گشتی (کیبۆرد) بۆ پێدانی زانیاری بە کۆمپیوتەر بەشێوەی (نووسین) بەکاردەهێنرێت.

(ماوس):

ئەمەش دەزگایەکی بچووکە بۆ پێدانی زانیاری کۆمپیوتەر بەکاردێت، بەڵام بەشێوەی داگرتنی دوگمەکانی کە لەسەریەتی و پێی دەگوترێت کلیک کردنی هێمای (ماوس) وەکو تیرێک لەسەر (شاشە) دەردەکەوێت و بە جووڵاندنی نەرمی (ماوس) بە ئاسانی تیرەکە دەجووڵێت و دەچێتە شوێنی مەبەست و کاری پێدەکرێت.

سپیکەر یان (ئامێری دەنگ بیستن):

بریتییە لەو ئامێرەی کە بۆ گوێ بیست بوونی دەنگ بەکاردێت، چ لەکاتی کار پێکردنی (سی دی) بێت یان بۆ ئەو زانیاریانەی کە بەشێوەی دەنگ لەناو کۆمپیوتەر کۆگە کراون.

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدەوە:

١. کۆمپیوتەر بەچی کار دەکات؟

٢. کۆمپیوتەر لە چەند بەش و پارچە پێک دێت بیانژمێرە؟

٣. کام بەش رۆلی سەرەکی هەیە لە ئامێری کۆمپیوتەر؟

چالاکی

مامۆستای بەڕێز: ئەگەر بکرێت ئامێری کۆمپیوتەرو بەشەکانی پیشانی خوێندکاران بدرێت.

سەدەی زانست

رەوشــــت، زانســـت، پــەروەردە
هەتوانـــی زامـــی کـــــوردە
مــرۆڤ بــەبیر و زانــســـــت
هەوڵدان، تـەکـان، توانسـت
تـێدەگـا چۆن دنیـای نـــوێ
سـەردەکەوێ ..... نانـــەوێ
هــەر رۆژە و داهـێنانــــــێ
جـۆرە بەرهـەم هـێنانـــــێ
زۆربــوونـی ئـامـێرەکـــــان
گەشت بـەرەو ئـەستێرەکـان
(کۆمپیـوتـەر) و (ئـینتەرنێت)
نەزانـین لـە گـۆڕ ئـەنێــــت
هــەنگاوی (فـۆتـۆکـۆپـــی)
شـۆڕشــە دژ بــەکــپـــــی
ئـەمـانە گشـتـی بـۆ گــەل
مـایـەی سـوودن بـۆ کۆمـەڵ
رۆڵـەی کـوردم، بـا ئێمـەش
لـەم رەوتـە نـەبین بـێ بەش
مـێژوو لــە (هــەزارەی ســێ)
بـەزێڕ نـاومـان بنووســـێ

(عەلی بەختەوەر)

لەساڵی (١٩٥٣) ز لە هەولێر لە دایک بووە دەرچووی ئامادەیی کشتوکاڵییە، (٥) نامیلکەی شیعری بەچاپ گەیاندووە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
هەتوان	:	چارەسەر، دەرمان
نانەوێ	:	ناچەمێ، نابەزێ
داهێنان	:	دروستکردن و هێنانەدی شتی تازە
گەشت	:	سەفەر
لە گۆڕ ئەنێت	:	لەناو دەبات
هەنگاو	:	شەقاو
کپی	:	بێدەنگی، خامۆشی
تەکان	:	بزاڤ
توانست	:	توانا

لەیلا قاسم

لەیلا قاسمی جوانە مەرگ لە ساڵی (١٩٥٣) ز هەزارو نۆ سەدو پەنجاو سێ زایینی لە شاری خانەقین لە دایکبووە. چاوی بە دیمەنە جوانەکانی ئەو شارە قەشەنگە هەڵێناوە و پشکووتووە.
ئەو بەژن و باڵاکەی هاوتەریب لەگەڵ هۆش و بیری مەزن دەبوون، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی لە خانەقین تەواوکردووە تا پۆلی چوارەمی لە بەشی کۆمەڵایەتی کۆلێژی ئادابی زانکۆی بەغدا خوێندووە.
لەیلا قاسم زۆر بە جەرگ و چاو نەترس و قارەمان و کوردپەروەربوو، وە زۆر خەباتگێڕ و ئازاو بە توانا بوو بەڵام لە دوای ئەوەی رژێمی بەعس سۆزو پەیمانی شکاندو لەو بەڵێنانەی بە کوردی دابوون لە ١١ی ئاداری (١٩٧٠)ز پاشگەزبوەوە هەر زوو بە دیارکەوت کە ئەم رژێمە خەریکی فرتوفێڵ و پیلان دارشتنە بۆ لەناوبردنی کوردو شۆرشەکەی، ئەوەبوو لە بەهاری ساڵی (١٩٧٤) زایینی هێرشی کردە سەر کوردستان.

لەیلا لەو دەمەدا زۆر بە گەرمی خەریکی کاری ڕێکخستن بوو. ئەوەی جێگای داخە دەستی ڕەشی سیخورە ڕەگەز پەرستەکان گەیشتە لەیلاو هاوڕێکانی و گیران. ئەم گەنج و لاوە نازدارانە کەوتنە ژێر ئازارو ئەشکەنجە بەڵام خۆڕاگری و ورە بەرزی ئەم لاوە قارەمانانە ترس و سامی پێشمەرگەیان لە دڵی دوژمنان زیاتر کرد ئەو دڵرەشانە کینەو رکی خۆیان بەم لاوانە ڕژاندو بڕیاری لە سێدارە دانیان بۆ دەرکردن. بەڵام ناو ناو بانگی لەیلا لە سەرووەری شەهیدان تۆمارکراوەو هەرگیز لە یاد ناکرێت.

واتای وشەکان

وشە		واتا
جوانە مەرگ	:	بە گەنجی مردن
قەشەنگ	:	جوان
مەزن	:	گەورە
پاشگەز بووە وە	:	پەشیمان بووەوە
سیخوڕ	:	شۆفار
ئەشکەنجە	:	لێدان

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. لەیلا قاسم کەی وە لە کوێ لەدایکبووە؟
٢. بۆچی لەیلا لە سێدارە درا؟
٣. بۆچی ناوبانگی لەیلا هەر دەمێنی؟
٤. لەیلا قاسم لە کۆلیژ چی دەخوێند؟

چالاکی

١. شەش خوێندکار هەر یەکەو سیفەتێکی چاکی پێشمەرگە باس بکەن.
٢. شەش قوتابی هەر یەکەو کارێکی خراپی بەعسییە فاشییەکان بڵێن.

دارشتن

لە سەر ئەم دێڕە هۆنراوەیە دارشتنێک بنووسە:

پیاو ئەبێ دایم خەمی قەوم و وڵاتی خـــــۆی بێ
ئەو کەسانەی بێ خەمن حاش نەوەی ئەم خاکە نین

(بێکەس)

شەرەفخانی بەدلیسی

شەرەفخان کوڕی میر شەمسەدینی کوڕی میر ئەشرەفیە لە بنەماڵەی میرەکانی فەرمانڕەوایی بەدلیسە لە ساڵی (١٥٤٢)ز لە دایکبووەو لە ساڵی (١٦٠٤)ز کۆچی دوایی کردووە. هەر لە گەنجییەوە لەماڵی شاکانی ئێران پەروەردە کراوەو لەبەر خوێندن دانراوەو وەکو شازادان بەخێوکراوە. هەموو جۆرەکانی هونەری خوێندووەو تێیدا سەرکەوتنی بە دەست هێناوە. مێژوو ناسێکی زۆر لێوە شاوە بووە، وە بەجۆرێکی وا کاری لە مێژوو کردووە کە مرۆڤ خۆی بە قەرداری ئەو بزانێت. وە لە دیرۆکی کوردستان ناوی باوک و باپیرانی خۆی کە میری بەدلیس بووینە بە نەمری هێشتۆتەوە.

پەرتووکی مێژوویی (شەرەفنامە) کە نووسیویەتی کارێکی زۆر مەزنەو بۆ پاداشتی نەنووسیوە وە لەکۆتایی پەرتووکەکە دەڵێت من شانازی بەوە دەکەم کە هاتوومەتە ریزی نووسەرانی کوردپەروەرو خزمەتی نەتەوەکەم کردووە.شەرەفخان ئەم پەرتووکە مێژووییەی خۆی بەزمانی فارسی سەردەمی سەفەوی نووسیوە.

مامۆستا هەژار موکریانی شەڕەفنامەی لە فارسی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، ئێستا ئەم شاکارەی شەڕەفخان بۆ سەر گەلێک زمانی جیهان وەرگێڕدراوەو شوێنی خۆی لەناو پەڕتووکخانە جیهانییەکاندا کردۆتەوە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
بنەماڵە	:	خێزان
گەنج	:	لاو، تۆلاز
شازادە	:	منداڵی شا
لێوەشاوە	:	ژیهاتی، لێهاتوو
دیرۆک	:	مێژوو
نەمر	:	زیندوو
پاداشت	:	خەڵات

راهێنان

ئەم رستەیەی خوارەوە دووجار لە تێنووسەکەت بنووسە:

((من شانازی دەکەم کە توانیوومە خزمەتی نەتەوەکەم بکەمو هاتوومەتە رێزی نووسەرانی کورد پەروەر)).

چالاکی (١)

١. شەش خوێندکار هەر یەکەو سیفەتێکی باش لە ناو نەتەوەی کورد هەیە یان حەزی لێدەکات بڵێت.

٢.شەش قوتابی، هەر یەکەو سیفەتێکی خراپ کە لەناو کورد هەیە پێویستە نەبێت بڵێت.

چالاکی (٢)

خوێندکاری خۆشەویست:

هەوڵبدە هەندێک زانیاری لەسەر ئەم دوو دیرۆکنوسەی خوارەوە پەیدا بکەی و لە تێنووسەکەت بینووسە:

١. محەمەدەمین زەکی بەگ.

٢. دکتۆر کەمال مەزهەر.

با مامۆستای بەڕێز هاوکاریت بکات.

ڕێنماییەکانی هاتوچۆ

وەک هەموو چالاکییەکی گشتی، هاتوچۆکردن لە ڕێگاوبانەکاندا کارێکە چەند ڕێنماییەک ڕێکی دەخەن و ئەم هاتوچۆکردنەش بە شێوازێکی ڕێک و دروست شتێکی گران نییە، دیارە پابەندبوون بە ڕێنماییەکان شتێکی زۆر پێویستە چونکە شارو بازێڕەکانی ئەم سەردەمە بە سەدان هەزارو بەڵکو بە ملیۆنان مرۆڤیان تێدا دەژیت و ئەگەر هەموو کەسێک لە پیادەو مۆتورسوارو شوفێری ئۆتومبێلان پابەند نەبن بە جێبەجێکردنی ئەم ئامۆژگاری و ڕێنماییانەی کە پەیڕەوکردنیان دەبێتە هۆکاری هاتوچۆکردنێکی ڕێکوپێک لەناو شارەکان، ئەوا هاتوچۆکردن لە شەقام و جاددەکاندا دەبێتە شتێکی زۆر سەخت و ئەستەم. بۆیە پێویستە بەر لە هەموو شتێک پابەندبین بە ڕێنماییەکان، بۆ نموونە بەهیچ شێوەیەک نابێت لەسەر شەقام و ڕێگە گشتییەکان یاری ومەشقی وەرزشی بکەین، هەروەها مرۆڤی شارستانی نابێت پاشماوەی زبڵ و پیسایی فڕێ بداتە سەر شەقام و کۆڵانەکان، ئەگەر پیادە بوویت و ویستت لە شەقامێکی پڕ لە ئۆتومبێل بپەڕیتەوە پێویستە بەر لە پەڕینەوە تەماشای ڕووناکییەکانی هاتوچۆ بکەیت. ئەگەر سەوز بوو ئەوجا بپەڕیتەوە.

لێخوڕینی ئوتومبێلیش چەند مەرجێکی تایبەتی هەیە، یەکێک لەوانە پابەند بوونی شوفێرە بە نیشانە تایبەتەکانی هاتوچۆکردن، لەوانەش ڕووناکییەکانی هاتوچۆ (ترافیک لایت)، ئەوانەی پایسکلسواریش نابێت لە شەقامەکاندا پێشبڕکێ لەگەڵ یەکدیدا بکەن یان باری قورس و خەڵکی دی لەگەڵ خۆیاندا سوار بکەن، جاری وا هەیە پایسکلسوار لەسەر شۆستەکان دەڕوات، یان دەست بە ئوتومبێلەوە دەگرێت و بە دوایدا دەڕوات، دیارە ئەمە مەترسییەکی گەورەی لێدەکەوێتەوە.

مرۆڤی شارستانی و یاسا دۆست پێویستە پابەند بێت بە نیشانەکانی پەڕینەوەی پیادە، ئەم نیشانانە بریتین لە چەند هێڵێکی ڕەنگ سپی تەریب کە لەسەر شەقامەکاندا کێشراون، هەر کاتێک قوتابییان و خەڵکانی دیکە پیادە لە شوێنە تایبەتەکانی پەڕینەوەی پیادە بپەڕنەوە ئەوا خۆیان لە کارەسات و بەسەرهات دوور دەخەنەوە.

هەموو پایسکل سوارێک پێویستە زۆر بە ئاگادارییەوە لێبخوڕێت و بە تەواویش پابەند بێت بە نیشانەکانی هاتوچۆ کردن، چونکە پایسکل سوارو مۆتۆرسواریش وەکو شوفێری ئوتۆمبێل وان و هەر هەمان یاساو ڕێنماییان بەسەردا دەڕوات.

یەکێک لە سیما هەرە دیارەکانی کۆمەڵگەی شارستانی ئەمڕۆ، پابەند بوون و پەیڕەوکردنی یاساو جێبەجێکردنی ڕێنماییەکانی تایبەت بە هاتووچۆکردنە، هەر کۆمەڵێکیش ئەگەر ئەم پابەندبوونە فەرامۆش بکات، ئەوا تووشی

سەرلێشێوان و بێ سەروبەری دەبێت، بۆیە پێویستە هەموومان، بەتایبەتی ئێمەی قوتابی،

ببینە پێشەنگ لەم بوارە بۆ ئەوەی خەڵکانی دیکە چاو لە ڕەفتارە جوان و شایستەکانی ئێمە بکەن و بەم کردەوەیەش ئەوە بسەلمێنین کە قوتابییان پیاوی دوارۆژی ئەم نیشتمانەن.

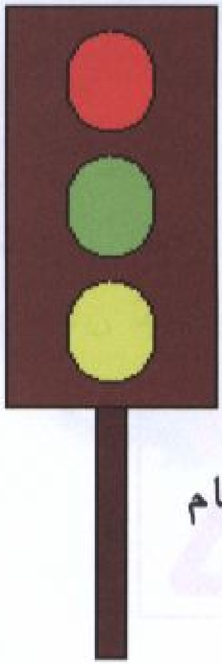

واتای وشەکان

وشە		واتا
چالاکی	:	بزاڤ
ئەستەم	:	زەحمەت
شۆستە	:	سەکۆی شەقام، پێڕۆی شەقام
سیما	:	سیفەت
فەرامۆش بکات	:	لەبیر بکات
سەرلێشێوان	:	سەر لێ تێکچوون

ڕاهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

١. ئەگەر ویستت لە شەقامێک بپەڕییەوە پێویستە چی بکەیت؟

٢. هێڵە سپییە تەرییەکانی سەر شەقام نیشانەی چین؟

٣. یەک لە مەرجەکانی لێخوڕینی ئۆتومبێل چییە؟

٤. ئەگەر ڕێنماییەکانی هاتوچۆ کردن جێبەجێ نەکەین، تووشی چی دەبین؟

چالاکی (١)

ڕووناکییەکانی هاتوچۆ (ترافیک لایت)
سێ ڕەنگە، ئەم وێنەیەی بەرامبەر ڕەنگ
بکەو هەر ڕەنگێکیش نیشانەی چییە
لە بەرامبەریاندا بینووسە.

چالاکی (٢)

قوتابی خۆشەویست/ هەندێک لەو نیشانانەی کە هاتوچۆ ڕێکدەخەن ئەمانەی خوارەوەن، چاک تێیان بڕوانەو فێریان ببە، لە دوا ڕۆژدا سوودیان لێوەردەگریت!.

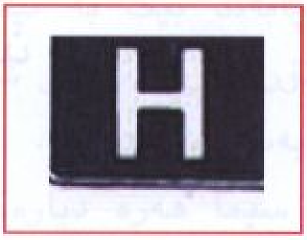

داڕشتن:

قوتابی خۆشەویست چەند دێڕێک لەسەر وەرزی بەهار بنووسە.

تـــــــــــــەپڵ

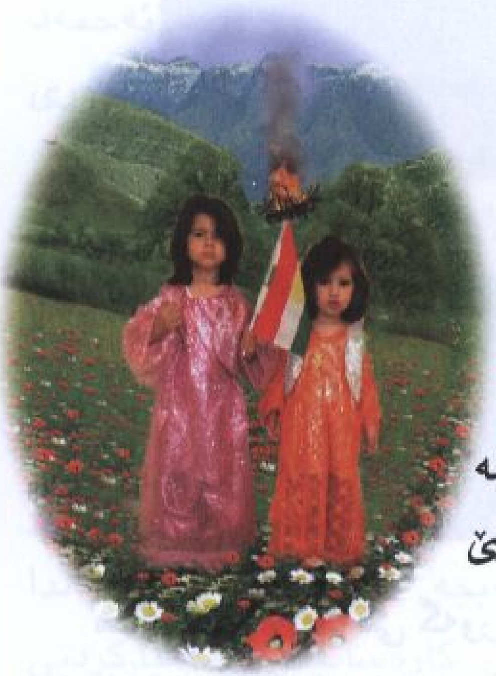

هەر چیم هەیە لێـــم وەرگرە
لەشم، ناوم، جووڵەم، تینـــم
بیگروو پێستی ئەندامـــــــم
بیکە بە بەیداخی ژینــــــــم
بەرەڵایکە هەوری تـــوانج
بۆ ئەستێرەی بەختی ژینم
بەڵام شتێ لە مۆخمایــــــــــە
(ئەتۆم) نایهێنێتــــــــە دەرێ
هیچ دەسەڵاتێ ناتــــوانێ
پەناو زەفەری پێبـــــەرێ
ئەزانی چـــــی؟ ئەمن کوردم
گەڵای کوردانەم نـــــــاوەرێ

دیـــــلان

دیلان: - ناوی موحەمەد ساڵح کوڕی مەلا ئەحمەدی دیلانە ساڵی (١٩٢٧)ز لە سلێمانی لە دایکبووە، تا پۆلی سێیەمی ناوەندی خوێندووە، لەبەر هەڵوێستی مەردانەی توشی گیران و دەرکردن و بەندکردن بووە، ساڵی ١٩٩١ کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان نێژراوە .

هەڵەبجەی شەهید

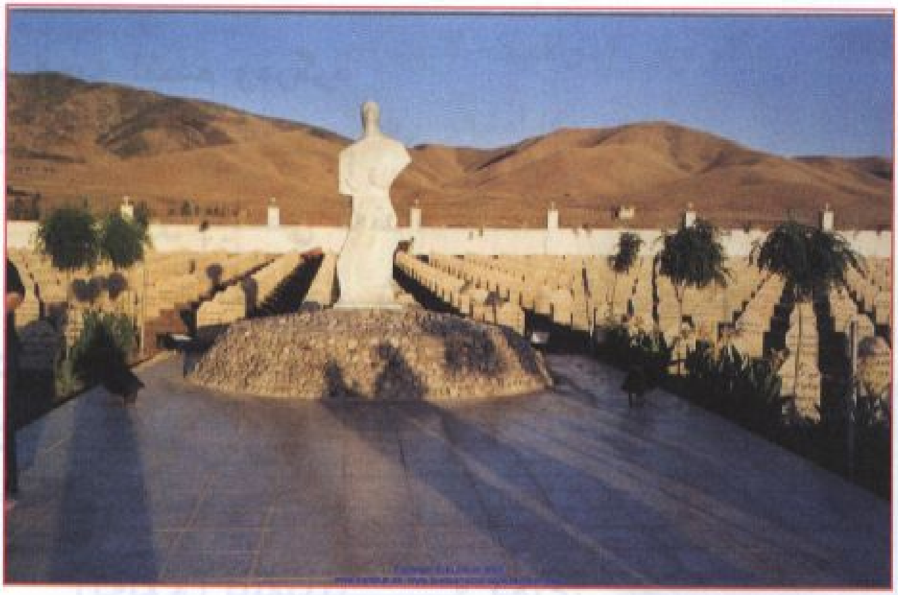

هەڵەبجە قەزایەکی گەورەیە دەکەوێتە باشووری ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانی و تەنها (شازدە) کیلۆمەتر لەسنووری ئێرانەوە دوورەو لە دەشتایی شارەزوور دایە. لە باکوورەوە چیاکانی (هەورامان)و لە باشوورەوە (باڵامبۆ) و لە ڕۆژهەڵاتەوە (شنروێ) و لە ڕۆژئاواشەوە دەشتی شارەزوور دەوریان داوە.

ناحیەکانی (سیروان) و (خورماڵ) و (بیارە) و (سەید سادق) سەر بەو قەزایەن.

گەڕەکە بەناوبانگەکانی هەڵەبجە بریتین لە (پاشا، پیرمحەمەد، کانی عاشقان، جوولەکان، سەرا، کانی قوڵکە، شەهیدان، مامۆستایان، شێخ سمایل و هتد....).

هەڵەبجە هەمیشە مەڵبەندی ئەدەب و ڕۆشنبیری بووەو چەندین شاعیرو

نووسەری وەک (مەولەوی) و (نالی) و (تایەر بەگ) و (ئەحمەد موختار جاف) و (گۆران) ی لێبووە، هەروەک مەڵبەندی کوردپەرەوەری و شۆڕشە یەک لە دوای یەکەکانی کوردستان بووە...

سروشتی هەڵەبجە زۆر جوانەو پڕە لە باخ و باخچەو دارستان و کانی و، کەم بەهار هەیە لە جوانی و قەشەنگی و رەنگینی و هێمنی بگاتە بەهاری هەڵەبجە. ئەگەر هەڵەبجەیەک خاوەن ئەم مێژووە بێت و، ئەوەندە رۆشنبیرو کوردپەروەری تێدابێت و بەم جۆرە جوان و قەشەنگ بێت، بێگومان دەبێ باجی ئەمانەو ئەو هەموو کارەسات و مەرگەساتانەی کوردستانی دابێت.. هەڵەبجە کۆمەڵێ زامی لە دڵدا هەیەو ناکرێ فەرامۆشیان بکەین، دوایین کارەساتیش شەهیدکردنی ئەو شارەیە، کە لە رۆژی (١٩٨٨/٣/١٦)ز لە بۆردومانێکی دڕندانەی کەم وێنە (کیمیاباران) کراو زیاتر لە (پێنج) هەزار مرۆڤی بێ تاوان، بە منداڵ و ژن و پیرو گەنجەوە شەهید کران و، زیاتر لە (دە) هەزار بریندارو (دەیان) هەزاریش دەربەدەربوون و شارەکە خاپوور کراو، ژینگەشی پیس بوو.. بۆیە لەو رۆژەوە تاکو ئێستا ئەم شارە بە هەڵەبجەی شەهیدو (هێروشیما) ی کوردستان ناونراوە.

هەڵەبجە شەهید بوو، بەڵام دەبێ ئەوەش بزانین کە مەرگی ئەو شارە بووە مایەی سەرفرازی گەلەکەمان و وەک ناسنامەیەکی جیهانیی کوردی بەهەموو لایەکی جیهان ناساند.

واتای وشەکان

وشە		واتا
قەشەنگ	:	جوان، جان
زام	:	برین
فەرامۆشیان بکەین	:	وان ژبیر کەین
دەربەدەر بوون	:	مشەختی بوون
خاپوور کرا	:	هاتە کاڤل کرن، هات وێران کرن
هیرۆشیما	:	شارێکە لە وڵاتی ژاپۆن.

راهێنان (١)

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە وشەی گونجاو پڕ بکەوە:

١. هەڵەبجە تەنها (شازدە) کیلۆمەتر لە سنووری .... دوورە.

٢. لە کیمیا بارانکردنی هەلەبجە زیاتر لە .... هەزار مرۆڤی بێتاوان شەهید کران.

٣. هەلەبجە لە رۆژی ١٦ی .... (١٩٨٨) کیمیا بارانکرا.

٤. هەڵەبجە وەک ناسنامەیەکی جیهانیی .... بە هەموو لایەکی جیهان ناساند.

راهێنان (٢)

نیشانەی (✓) لەبەردەم رستەی راست نیشانەی (X) لەبەردەم رستەی هەڵە لەمانەی خوارەوە دابنێ:

١. کیمیا بارانی هەلەبجە لە ساڵی ١٩٨٩ روویدا.

٢. هەڵەبجە دەکەوێتە باشووری رۆژئاوای شاری سلێمانی.

٣. بەهۆی کیمیا بارانەوە ژینگەی هەڵەبجەو دەوروبـەری پیس بووە.

٤. حکومەتی هەرێمی کوردستان گرنگییەکی زۆر بەئاوەدانکردنەوەی هەڵەبجە دەدات.

چالاکی (١)

قوتابی خۆشەویست: لە ساڵی (١٩٨٨)ی زایینیدا، بێجگە لە هەڵەبجە، چەند شوێنێکی دیکەی کوردستان کیمیا بارانکرا، ناوی هەندێ لەو شوێنانە بنووسە، ئەگەر پێویست بوو با مامۆستا یارمەتیت بدات.

چالاکی (٢)

مەرد　　　مەردانە

خوێندکاری ئازیز: تۆش ئەم پەیڤانەی خوارەوە وەکو نموونەکەی پێشوو لێبکە:

ژن　　..............

کچ　　..............

کوڕ　　..............

ژیر　　..............

بێباک..............

چالاکی (٣)

بە کورتی مامۆستا باسێکی هیرۆشیمای یابان بۆ قوتابییان بکات، کە چۆن لە ساڵی ١٩٤٥ی زایینیدا بە بۆمبی ئەتۆم لێیدراو وێران کرا، بەراوردیشی بکات بە کیمیا بارانەکەی هەڵەبجە لە ١٩٨٨دا.

نەجمەدین مەلا

نەجمەدین مەلا کوڕی مەلا غەفووری کوڕی عەلی بە پشتاو پشت دەچنەوە سەر میرەکانی پیرخدری شاهۆ، لە ساڵی ١٨٩٨ز هاتۆتە دنیاوە. چل ساڵ خزمەتی ئەدەبی کوردی کردووە لە ڕۆژنامەی (ژین) چەندەها چیرۆکی بۆ منداڵان نوسیوەو چەندەها چیرۆکی بێگانەشی کردووە بە زمانی کوردی، ئەمە جگە لە هەوڵدانی بۆ ناسینی شاعیرە بەناوبەنگەکانمان.

نەجمەدین مەلا دوژمنی نەخوێندەواری بووە بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری زۆر هەوڵیداوەو بۆ ئەم مەبەستە قوتابخانەیەکی بچووکی لە سلێمانی لەسەر شەقامی سابونکەران بەناوی (قوتابخانەی کەشتی نوح)ەوە دامەزراندووە، دژی نەخوێندەواری دەستی بە خەباتێکی بێوچانکرد لە ماوەی چل ساڵدا نزیکەی حەوت هەزار کەسی لە چنگ نەخوێندەواری ڕزگارکرد. ئامانجی ئەوە بوو بە هۆی ئەم قوتابخانەیەوە هەستی نەتەوایەتی بخاتە مێشکی خوێنکاران، مامۆستا ئەلفبێیەکی تایبەتی بۆ خۆی دانابوو، ڕێنووسی نوێی فێر دەکردن. ڕێزی قوتابیانی دەگرت و

دڵێکی فراوانی هەبوو، گرنگی دابووە خۆشنووسین.
ئەم مامۆستا دڵسۆزە خۆبەخشە لە ڕۆژی ٢٣/ مانگی نیسان/ی ساڵی ١٩٦٢ کۆچی دوایی کردوە لەسەر ڕاسپاردەی خۆی لەسەر لوتکەی چیای ئەزمەر نێژراوە. بۆ ئەمەکدانەوەی ڕۆڵی ئەو مامۆستا مەزنە لە شاری سلێمانی قوتابخانەیەک لە گەڕەکی بەختیاری بەناوی قوتابخانەی (نەجمەدین مەلا)وە ناونراوە.

ڕاهێنان

ئەم بۆشاییانە بە ناوێکی گونجاو پڕ بکەوە:
١. ڕۆژنامەی (ژین) لە شاری .... دەردەچوو.
(هەولێر، کەرکووک، سلێمانی)
٢. مامۆستا نەجمەدین مەلا قوتابخانەی .... دامەزراند بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری.
(ئامادەیی، کەشتی نوح، دواناوەندی)
٣. لەسەر ڕاسپاردەی خۆی لەسەر لوتکەی چیای .... نێژراوە.

(حەمرین، ئەزمڕ، گارە، هەڵگورد)

دارو داربڕ

منداڵە خۆشەویستەکان: رۆژێک لە نێو دارستاندا دارو داربڕێک گفتوگۆیان بوو، منیش گوێم لێگرتن تاکو بزانم بەچی دەگات تاکو بۆ ئێوەی بگێڕمەوە. فەرموون ئێوەو گفتوگۆیەکە.

- دار (بە تووڕەییەوە غەمبارییەوە) دیسان هاتییەوە، تۆ چەند بێ بەزەیی، دوێنێ قەدی هاوڕێیەکەمت بڕی، ئیمڕۆش دەتەوێ من بکوژی!، ئەی نازانی چەندین ساڵە رەگ دادەکوتم، تاکو خزمەتی ئێوەی مرۆڤ بکەم، بەڵام بە داخەوە، چەند داربڕێکی وەک تۆ بێ ویژدان نایەڵن خزمەتی مرۆڤ بکەم.

- داربڕ (بە توڕەیی و پێکەنینەوە) بۆ خزمەتی چیت کردووە؟ تۆ هەر بۆ سووتاندن و بڕینەوە باشی، من لەماڵی خۆم و تۆش لەم چیاو چۆلە پێم ناڵێی چ سودێکت بۆ من هەبووە؟

- دار ئای کە دەبەنگیت، چۆن سوودم نییە؟! ئەی تۆ و هەموو مرۆڤەکان بەروبووم و میوە بە تامەکانی من ناخۆن؟ ئەی کە بۆ سەیران روو لەو دەشت و دۆڵە دەکەن لەژێر سێبەرەکەم پشوونادەن؟ ئەی هەر من نیم لەگەڵ گوڵ و گژوگیای هاوڕێم بەهار دەڕازێنینەوەو دڵی مرۆڤ خۆش دەکەین. داربڕ قسەکانت تەواو؟

ـ دار نەخێر سوودێکی دیکەم ئەوەیە کە جەنابت دووەم ئۆکسیدی کاربۆن دروست دەکەیت، جا چ بە ئۆتۆمبێلەکەت بێ یان بەهۆی ئاگری چێشت لێنان و دووکەڵی جگەرەکەت، من بەخێرایی ئەم دووەم ئۆکسیدە پیسە هەڵدەمژم و ئۆکسجینی پاکت دەدەمێ.

ـ داربڕ عەیبە تۆ کاتێ چاکەیەک دەکەیت بە چاوانمی دادەیتەوە.

ـ دار من هەرگیز باسی چاکەکانی خۆم ناکەم، چونکە من چەندین ساڵە خزمەتی ئەم وڵاتە دەکەم چاوەڕوانی سوپاس کردنیش نەبووم. بەڵام تۆ لەوەتەی هەی جگە لە زیان هیچ سوودێکی دیکەت نەبووە خۆ ئەو ڕۆژەی قەدی دار هەنجیری هاوڕێمت بڕیەوە هاتیە ژێر سێبەرەکەم و حەسایەوە ویستم لقێکی گەورەی خۆمت بەسەر سەردا بەردەمەوە بەڵام دڵم نەهات چونکە تۆ لە ژێر سێبەری من حەساویتەوە.

ـ داربڕ (پاش ئەوەی لە بڕینی دارەکە پەشیمان دەبێتەوەو تەورەکەی فڕێ دەدات و دەڵێت مەرج بێ ئیدی دار نەبڕم، لە جیاتی هەر دارێک کە من بڕیومەتەوە نەمامێک بچێنم و خۆم بۆ ئاودانیان تەرخان بکەم).

واتای وشەکان

وشە		واتا
غەمباری	:	دڵتەنگی
دەبەنگ	:	نەزان و نەفام
پشوودان	:	حەوانەوە

راهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەرەوە:

١. ئایا دۆستایەتی هەیە لەنێوان دارو داربڕدا؟

٢. زیانەکانی داربڕینەوە چییە؟

٣. سوودی دار بۆ مرۆڤ چییە؟

٤. سوودی دار بۆ ژینگە چییە؟

چالاکی (١)

١. ناوی چەند دارێکی بەردار و بێبەر بنووسە.
٢. جیاوازی داری بەردارو داری بێبەر چییە؟
٣. دار بڕەکە لە کۆتای بریاری چی دا؟

چالاکی (٢)

دەتوانن لەسەر گرنگی دار لە ژیان و ژینگەی مرۆڤدا بدوێن.

دارشتن

چەند دێرێک لەسەر ئەم پەندە بنووسە.
((هەر دەوەنە دەبێت بە دار))

ژینگـــــه

ژینگەی ئێمەی مرۆڤ ئەو شوێنە دەگرێتەوە کە لێی دەژین. ئەو شتانەش کە لە دەوروبەرمان هەن و کاریگەرییان بەسەر ژیانەوە هەیە وەکو ئاو، هەوا، خاک، پیسبوونی ژینگە کار دەکاتە سەر تەندروستی ژیانی مرۆڤ و گیاندارانیش.کەمتەرخەمی کردن لە فڕێدانی زبڵ و خاشاک و پاشماوەکان لە کۆڵان و گۆڕەپان و شەقامەکان و ناشیرین کردن و پیسکردنی رووی دیوارەکان بەتایبەتی لە قوتابخانەو باژێر و شوێنە گشتییەکان و بایەخدان بە باخچەو دارودرەخت و زۆربوونی دەنگی بەرزو ژاوە ژاو لە شوێنە گشتیەکان و، دوکەڵی ئۆتومبێل و کارگەو جگەرەو گەلێ شتی دیکەش، ئەمانە هەموو هۆکارن بۆ ئەوەی ژینگەی جوانی شاری وڵاتەکەمان پیسبکەن.

پێویستە ئێوەی ئازیزشان بەشانی گەورەکان هەوڵبدەن کە ژینگە پاک و خاوێن ڕابگرین. سەرەتا لە ماڵ و قوتابخانە چواردەوری خۆتانەوە دەست پێ بکەن و دەبێت دڵسۆز و خەم خۆری ژینگەکەمان بین.

هەست بە بەرپرسیاریەتی بکەین لە ماڵ و قوتابخانەو کۆڵان و سەیرانگەو شەقامەکان و خۆمان دوور بخەینەوە لە هەموو جۆرە کاروکردەوەیەک کە دەبێتە هۆی پیسبوونی ژینگە،
چونکە خاوێنی ژینگەو جوانییەکە دڵسۆزی هاوڵاتیان دەردەخات.

واتای وشەکان

وشە		واتا
تەندروستی	:	ساخلەمی
کەمتەرخەم	:	پشتگوێ خستن، بایەخ پێنەدان
ژاوە ژاوە	:	دەنگە دەنگ
پاکژ	:	خاوێنی

راهێنان

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە بە وشەیەکی گونجاو پڕ بکەرەوە:
١. ژینگە ئەو شوێنە دەگرێتەوە ....
٢. .... دەبنە هۆی پیسبوونی ژینگە.
٣. پێویستە لەسەرمان .... ژینگە بپارێزین.
٤. نابێت لە شوێنە گشتییەکان .... چونکە ژینگە پیس دەکات.

کۆترو راوکەر

کۆترێکی جوانی خاڵ و مل نەخشین
پەڕو پۆشین و قاچ و قول رەنگیـــن

هێلانەیەکی گەرمکرد بە تـــووک
پووشی بۆ هێنا بە نووکی دەنووک

لەسەر دارێکی بەرزی گــــەڵادار
هێلانەو هێلکەو خۆی تیادا حەشار

دوو هێلکەی کردو کۆتر کەوتە کڕ
پشتیوانی بوو دارستانی چــڕ

رۆژێ راوکەرێ بۆ راو و شـــکار
ورد ورد دەگەڕا بندار بە بنـدار

مەلێکی نەدی راوکەر لــــە ڕاوا
وەخت بوو لێڵایی بێ بەســەر چاوا

ملی رێگەی گرت زۆر بە دامـــاوی
بڕوات بۆ ماڵ و بێ کەڵــکە راوی

کۆتر نەفامبوو بـێ عەقڵ و کەمـاڵ
بەرزی کردەوە مـلی پڕ لە خـاڵ

نەزانین، بـرا، دەردە بۆ هەمووان
دەردی، دەردی سەخـت، دەردی بێدەرمان!؟

خـۆت رزگار بـکە زوو لە نەزانیـن
هەتا تووش نەبیت وەک کۆتری نەخشین

کۆتر دەسـتیکرد بە حاقو حـاقو
راوکەرو راوی هیـچ لە بیر نەبـوو

راوکەر بە دەنگی کۆتـر دڵخۆش بوو
هیلاکی ڕێگەی لا فەرامـۆش بـوو

شێخ سەلام

شێخ سەلام کوڕی شێخ ئەحمەد، کوڕی شێخ عەبدولکەریمە ساڵی ١٨٩٢ ز لە گوندی عازەبان، هاتۆتە دونیاوە، لە چوار ساڵییەوە خراوەتە بەر خوێندن ١٩٥٩ز کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان لە سولێمانی نێژراوە.

واتای وشەکان

وشە		واتا
نەخشین	:	رازاوە، جوان، نەخشاو
تووک	:	وردە پەڕە نەرمەی باڵدار
حەشار	:	پەنا، پاسار، شوێنی خۆ مەڵاسدانە
کەوتەکڕ	:	کورک بوو، کڕکەوت
راو	:	شکار
فەرامۆش	:	لەبیرکردن

راهێنان

خوێندنی مەل و باڵندە، هەر یەکە ناوی خۆی هەیە، دەکە وابێت، ئەم وشانەی ئەمبەرو ئەوبەر بەیەک بگەیەنە، بۆ ئەوەی واتایەکی تەواو ببەخشن:

دەنگ		گیانلەبەر
گمەگمی	:	کۆتر
قاسپە قاسپی	:	کەو
چریکە چریکی	:	کەڵەشێر
گارە گاری	:	بولبول
قووقە قووقی	:	مریشک
قیڕاندی	:	قەل

کاغەزو چاپکاری

مرۆڤ پێش هەزاران ساڵ بەر لە دایکبوونی حەزرەتی عیساوە دەزانێت بنووسێت، وە نووسین بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیووە، هەر قۆناغەی ماوەیەکی دوورو درێژی خایاندووە، مرۆڤ نووسینەکانی لەسەر تاتە قوڕی زل زل نەخش دەکردو پاشان تاتە قوڕەکانی وشکدەکردنەوەو هەڵیدەگرتن.

بەمجۆرە وردە وردە ئەم تاتە قوڕانەی کۆ دەکـردەوەو پەڕتووک و پەڕتووکخانەی لێپێکەوە دەنا.

پەڕتووکخانەی ئاشوور پانیپاڵ لە دۆڵی دوو زێدا (میزۆپۆتامیا)دا یەکەمین پەڕتووکخانە بوو، کە مێژوو بە خۆیەوە دیتبێتی.

هەزار ساڵێک بەر لەدایکبوونی عیسا، میسرییەکان گەڵای (پوزەڵ) یان دۆزییەوەو بینیان، کە دەگونجێت لەسەری بنووسرێت، هاتن بابۆڵە پەرەیان لێدروست دەکرد، کە لە کاغەز دەچوو.

هەر لەو سەردەمەش رۆمانییەکان و یۆنانییەکان لە تەختەی مۆم سواغدراودا دەیانووسی و پێستی ئاژەڵیان بەکاردەهێنا، بەڵام کاغەز لە وڵاتی چینەوە پەیدا بوو، پاش بە دیلگرتنی چەند کرێکارێکی کارگەی دروستکردنی کاغەز لە شەڕدا، دروستکردنی کاغەز گەیشتە شاری سەمەرقەند و پاش

ماوەیەک گەیشتە بەغداو دیمەشق.

لەدوای سالآنی (١١٩٠) ز گەیشتە فەرەنساو هەندێک لە وڵاتانی ئەوروپا. دروستکردنی کاغەزبووە هۆی ئەوەی، کەواز لە بەکارهێنانی تاتەقورو پێستی ئاژەڵ و تەختەی سواغدراو بە مۆم بهێنرێت، لە نووسیندا، چونکە کاغەز بەکارهێنانی ئاسانترو باشترەو هەڵگرتنی لە بارترەو لە نووسین.

سەرەتای سەرهەڵدانی لە دایکبوونی چاپ لەلایەن چینییەکانەوە بووە، کەچاپیان لەسەر تەختە داهێناو پیتیان لەدارتاشی و لەقوڕ دروستیانکردو توانیان لە شوێنێکەوە بۆ جێگەیەکی دیکەی ببەن و چاپی پێبکەن.

بەڵام چونکە زمانی چینی گرانەو پیتەکانی زۆرن، هۆکارێکی ڕێگر بوون لەبەردەم بڵاوبوونەوەیدا.

تا سەدەی پانزەیەمی زایین، ئەوەبوو (گوتێنبەرگ) ی ئەڵمانی لەساڵی (١٤٤٠ز) توانی پیتی چاپ بدۆزێتەوە، بۆ چاپکردن و پاشانیش مەکینەی چاپی دروستکردو پەڕتووکی ئینجیلی پیرۆزی پێ لە چاپ دا.ئەم دەستکەوتە مەزنە لەماوەیەکی کەم بە جیهان بڵاوبووەوەو لەهەر لایەک گەلێک دەستکاری بەخۆوە دی پەرەی پێدرا.

ئەمڕۆ بەهۆی پێشکەوتنی زانست و زانیارییەوە توانراوە، مەکینەی چاپی وا دروست بکرێت،

که لەماوەیەکی زۆر کەمدا بەهەزارەها لاپەڕە بە جوانترین وێنەو نیگارو نووسینەوە لەسەر خاوێنترین و ناسکترین جۆری کاغەز بە چاپ بگەیەنێت.دیارە ئادامیزادو توانای بیرکرنەوەو وردبوونەوەی، نووسینی لەسەر تاتە قوڕەوە گەیاندە نوێترین ئامێری چاپکردن و چاکترین جۆری کاغەز.

واتای وشەکان

وشە		واتا
چاپکاری	:	کاری چاپ، چاپەمەنی
تاتەقوڕ	:	خشتەقوڕی گەورە
بابۆڵە	:	لولکراو
لەبار	:	گونجاو

ڕاهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدەوە:

١. پەڕتووکخانە لەکۆندا چۆن پێکهاتووە؟

٢. یەکەم پەڕتووکخانە لەمێژوودا کامە بووە؟

٣. ئایا نووسین هەر لەسەرەتاوە بەم شێوەیەی ئێستا بووە؟

٤. کێ گەڵای پوزەڵی بۆ نووسین بەکارهێنا؟

٥. ئادامیزاد بە توانای بیرکردنەوەو ورد بوونەوە گەیشتە چی؟

داڕشتن:

چەند دێڕێک لەسەر پەڕتووکخانە بنووسە.

نـــــــەورۆز

نەورۆزە گەلـێ ئاری
رۆژا ئازادیێ هـــــەلات
بیست و ئێکێ ئـاداری
جەژن و سەرساڵ بون خەلات
باپیرێ مەزنێ ئـــاری
ئەوی کاوەیێ ئاسنگـــــەر
روژا گەشا ئازادیـــــێ
ژتاریا شەڤێ ئینـــــادەر
ئاگر هەلکرن سەرێت چیا
ل سەربان ســـــەرێت ری یا
گونـــــد باژارو کولانا
گەل کەتن شاهـــی دیـــلانا

(شەعبان سلێمان)

ناوی شەعبان سلێمان مەحمودە لە ساڵی (١٩٦٥) ز لە گوندی (ئۆرە)ی دەڤەری بەرواری باڵا لە دایک بووە . دەرچووی کۆلیژی شەریعەیە خاوەنی چەندین هۆنراوەی دڵداری و نیشتمان پەروەرییە،

ناوەرۆک

ژ بابــەت	لاپەڕە
١. پێشەكی	٣
بەشی ڕێزمان	
٢. ڕستە	٦
٣. جۆرەكانی ڕستە	١١
٤. ڕستە (نیهاد- كار)	١٦
٥. ڕستە (بكەر- كار)	١٩
٦. تەواوكەر	٢٢
٧. كار	٢٥
٨. دەمەكانی كار- ئـ كاری رابوردوو	٢٨
٩. دەمەكانی كار-ب كاری رانەبوردوو	٣١
١٠. كاری داخوازی	٣٤
١١. كاری تێنەپەڕ و كاری تێپەڕ	٣٧
١٢. جێناوی كەسی سەربەخۆ	٤١
١٣. جێناوی كەسی لكاو — كۆمەڵی (١)	٤٤
١٤. جێناوی كەسی لكاو — كۆمەڵی (٢)	٤٨
١٥. ڕاهێنانی گشتی	٥١

بابەت	لاپەڕە
بەشی هۆنراوە و خوێندنەوە	٥٤
خۆشەویستی و تەبایی	٥٥
ناسنامەی نەتەوە	٥٨
بەیان (هۆنراوە)	٥٩
خەڵاتەکانی نۆبڵ	٦١
مەلامستەفای بارزانی	٦٥
پەرتووکێک باسی خۆی دەکات	٧١
کەچا کورد (هۆنراوە)	٧٥
جوانـــــی	٧٧
ڕۆژنامەگەری کوردی	٧٩
ماسییە بچکۆلەکە	٨٣
تۆفیق وەهبی	٨٧
کۆمپیوتەر	٩١
سەدەی زانست (هۆنراوە)	٩٥
لەیلا قاسم	٩٧
شەرفخانی بەدلیسی	١٠٠
رینمایەکانی هاتووچۆ	١٠٣
تەپڵ (هۆنراوە)	١٠٧
هەڵەبجەی شەهید	١٠٨
نەجمەدین مەلا	١١٣

بابەت	لاپەڕە
دار و داربڕ	١١٥
ژینگە	١١٩
کۆترو ڕاوکەر (هۆنراوە)	١٢١
کاغەز و چاپکاری	١٢٤
نەورۆز (هۆنراوە)	١٢٨

تیراژ (٦٨٠٠٠) ژمارەی سپاردن (١١٣٠) ساڵی ٢٠٠٨ نرخ (٤٩٩)

چاپی دووەم ٢٧٠٩ کوردی ٢٠٠٩ زایینی

چاپخانەی ئەکاسیا - هەولێر